

EWA PAWLAK, PAWEŁ PAWLAK

U zarania wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Biechowie, pow. miłosławski. Wyniki najnowszych badań wykopaliskowych

At the Beginning of the Early Medieval Settlement Complex in Biechowo, Miłosław County. Recent Excavation Findings

ABSTRAKT: W artykule omówiono wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych w Biechowie, pow. miłosławski, stanowisko 18, ze szczególnym uwzględnieniem źródeł z czasów wczesnego średniowiecza. Miejsce badań usytuowane było w bliskim sąsiedztwie grodziska (w odległości niespełna 160 m) łączonego z kasztelanią istniejącą wedle dotychczasowych ustaleń od XI w. Odkryto łącznie 23 obiekty, z których 18 datować można na wczesne średniowiecze. Zaledwie w kilku przypadkach można wskazać na ich pierwotną funkcję na podstawie charakterystycznego kształtu lub wypełniska. Zaliczają się do nich obiekty: 4, 7-8 i 14 (jamy posłupowe), 10 (palenisko), 16 (piec/suszarnia), 17 (dziegiarnia?) oraz 20 i 21 (rowy). Szczególne nagromadzenie ceramiki i prążnic odnotowano w dolnej partii obiektu 16, którą łączymy z pierwszą fazą jego użytkowania. W zbiorze ceramiki znajdują się ułamki naczyń częściowo obtaczanych i całkowicie obtaczanych, zdobionych strefowo, które nawiązują do wytworów zaliczanych w południowo-zachodniej Wielkopolsce do grupy D. Datowanie odkrytych relikwów, oparte na wynikach analizy ceramiki, należy umieścić w 2. i początku 3. ćwierci X w. Takie datowanie osady znajdującej się w bezpośrednim sąsiedztwie grodu, pozwala wysunąć hipotezę o potencjalnie wcześniejszym jego powstaniu. Jedynie badania wykopaliskowe mogłyby rozstrzygnąć kwestię datowania początków warowni oraz pozwoliłyby naświetlić jej miejsce w sieci ówczesnych grodów.

SŁOWA KLUCZOWE: Biechowo, grodzisko, osada wczesnośredniowieczna, prążnica, oprawka z poroża

ABSTRACT: The article discusses the results of excavation research conducted in Biechowo, Miłosław County, site 18, with particular emphasis on sources from the early Middle Ages. The site was located in close proximity to a fortified settlement (less than 160 m away) associated with a castellany that, according to current findings, existed from the 11th century. A total of 23 structures were discovered, 18 of which can be dated to the early Middle Ages. Only in a few cases can their original function be identified on the basis of their characteristic shape or filling. These include structures 4, 7-8, and 14 (post holes), 10 (hearth), 16 (kiln/drying room), 17 (tar distillery?) and

20 and 21 (ditches). A particular accumulation of pottery and drying pans was noted in the lower part of structure 16, which we associate with the first phase of its use. The pottery collection includes fragments of partially and completely slow-wheel turned vessels, decorated in zones, which refer to products classified in southwestern Greater Poland as group D. The dating of the discovered relics, based on the results of pottery analysis, should be placed in the second and early third quarters of the 10th century. Such dating of the settlement located in the immediate vicinity of the stronghold allows us to hypothesise about its potentially earlier establishment. Only excavations could resolve the issue of dating the beginnings of the stronghold and shed light on its place in the network of strongholds of that time.

KEYWORDS: Biechowo, fortified settlement, early medieval settlement, drying pan, antler frame

Wstęp

Biechowo to miejscowość kojarzona przede wszystkim z grodziskiem z okresu państwowego i kasztelanią, która w źródłach pisanych pojawia się po raz pierwszy w 1232 r. (*territorio Beccoviensi* – KDW, t. 1, nr 299). Dawny ośrodek administracyjny położony był w południowej części najstarszego piastowskiego patrymonium, w odległości zaledwie 15 km od grodów w Gieczu i Grzybowie. Wczesnopiastowska warownia zajmowała całą powierzchnię półwyspu o średnicy około 170 m, który od wschodu wcinął się w dolinę. W późniejszym okresie w jej wschodniej części powstał nasyp, na którym od XIV w. istniała siedziba Doliwów [Grygiel, Jurek 1996: 260].

Główny element lokalnego krajobrazu stanowi dolina Kanału Biechowskiego, który współcześnie ma postać niewielkiego cieku. Do XIX w., zanim rozpoczęto akcję melioracji, kanał tworzył rozległe rozlewiska i jeziora, zajmujące stosunkowo szeroką dolinę, rozciągającą się od terenów położonych na południe od Wrześni (poniżej Oblączkowa) po Biechowo. Widoczne jeszcze współcześnie rowy, które przecinają gęstą siecią dawną dolinę, wskazują na ogromny zakres melioracji, która zmieniła gruntownie biechowski krajobraz, wymazując z niego najbardziej charakterystyczny element – jezioro Sitkowiec (ryc. 1.1). Niwelacji terenu dopełniło usunięcie wałów, a pozyskany z nich materiał wykorzystano do zapełnienia osuszanego stopniowo zbiornika. Samo wczesnośredniowieczne grodzisko w dużej mierze zostało splantowane jeszcze w XIX w. [Kowalenko 1938: 178], a na ówczesnych mapach oznaczano jedynie zarys półwyspu, na którym zostało wzniesione (ryc. 1.1).

Ryc. 1. Okolice Biechowa na podkładzie pruskiej mapy sztabowej z 1911 roku (1) i mapy fizjograficznej z oznaczonym miejscem badań z 2023 roku (2); teren grodziska na zdjęciu lotniczym z 2018 roku (3) i mapie fizjograficznej (4) [źródło: <http://igrek.amzp.pl>, Google Earth Pro, geoportal.gov.pl]. Oprac. E. Pawlak

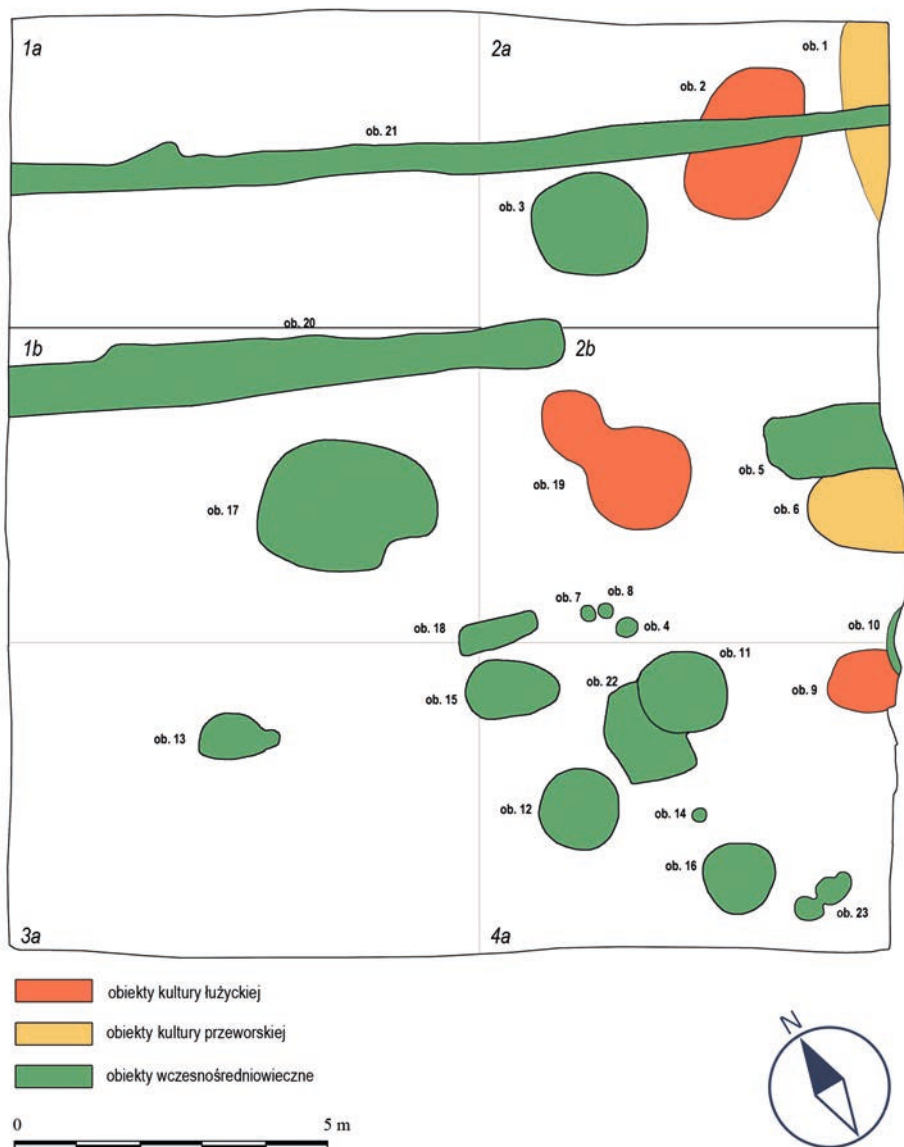
FIG. 1. The surroundings of Biechowo on a Prussian ordnance map from 1911 (1), and a physiographic map from 2023 with the research site marked (2); the site of the stronghold in an aerial photograph from 2018 (3) and a physiographic map (4) [source: <http://igrek.amzp.pl>, Google Earth Pro, geoportal.gov.pl]. Prepared by E. Pawlak

Pomimo tych zniszczeń stan zachowania dolnej części umocnień musiał być stosunkowo dobry – w 1906 roku odnotowano, że miejscowy młynarz, właściciel wiatraka zbudowanego na terenie grodziska, przez 13 lat do ogrzewania używał drewna pozyskiwanego z rozbiórki jego pozostałości [Grygiel, Jurek 1996: 257]. Ogromna, postępująca od początku XX w. dewastacja, która przede wszystkim objęła południowo-wschodnią część stanowiska, związana była z powstaniem i rozbudową gospodarstwa rolnego.

Korzystne warunki geograficzne sprzyjały osadnictwu, które koncentrowało się po wschodniej stronie nieistniejącego współcześnie jeziora, w rejonie, gdzie teren podnosi się, tworząc niewielkie wzniesienia (ryc. 1.2). Charakterystyczne, pasmowe rozmieszczenie położonych tu stanowisk archeologicznych (nr 9, 14-15, 17-21), z których pochodzi materiał zarówno o metryce pradziejowej, jak i wczesnośredniowiecznej, może wskazywać, że dawne osadnictwo rozciągało się wzdłuż krawędzi doliny wyznaczającej naturalny szlak komunikacyjny. Na stanowisku 18, w którego obrębie prowadzone były ostatnie prace archeologiczne, na podstawie wyników badań powierzchniowych wydzielono ślad osadniczy ze starszych faz wczesnego średniowiecza (fazy A-B; 2 fragm. ceramiki), osadę z fazy E wczesnego średniowiecza (11 fragm. ceramiki) i punkt osadniczy z okresu nowożytnego (9 fragm. ceramiki).

Teren badań wykopaliskowych, przeprowadzonych przez autorów w 2023 r., znajdował się na wschodnim, dość stromym stoku doliny – różnica poziomów między nim a dnem doliny sięga od 3,5 do 4,5 m (ryc. 1.2). Wydaje się, że pierwotnie poza jego północną granicą znajdowało się obniżenie terenowe, które z czasem zostało wyrównane. Obecni podczas naszych prac właściciele sąsiedniej działki przekazali informację o wywiezieniu z niej ogromnych mas próchnicznej, torfiastej gleby, która nie spełniała parametrów koniecznych do posadowienia budynku. Można więc przyjąć, że wykop usytuowany był na północno-zachodnim skraju wysuniętego w głąb doliny cypla wysoczyzny, w odległości około 160 m od półwyspu.

Badania archeologiczne poprzedzały budowę domu jednorodzinnego (działka nr 85/3) i objęły przestrzeń około 2,1 ara (14 × 15 m). Przy pomocy sprzętu mechanicznego usunięto humus o miąższości 0,2-0,25 m, poniżej którego zalegał drobnoziarnisty, lekko gliniasty piasek, w którym czytelne były zarysy obiektów. Zarejestrowano 23 obiekty związane z osadnictwem kultury łużyckiej, przeworskiej, wczesnego średniowiecza oraz materiał zabytkowy, reprezentujący prócz wymienionych jednostek kulturowych także kulturę pucharów lejkowatych (tabela 1, ryc. 2). Szczegółne znaczenie mają materiały związane z osadnictwem pradziejowym, którego obecności w tym rejonie nie wykazały badania powierzchniowe.

RYC. 2. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Rozplanowanie obiektów z uwzględnieniem datowania.

Oprac. E. Pawlak, P. Pawlak

FIG. 2. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Layout of structures with regard to dating. Prepared by E. Pawlak, P. Pawlak

Wyniki badań

Najstarszą fazę użytkowania terenu wyznacza pojedynczy, mało charakterystyczny ułamek naczynia kultury pucharów lejkowatych, odkryty podczas odcyszczania powierzchni wykopu. Młodszą fazę reprezentuje 49 fragmentów naczyń kultury łużyckiej, które stanowią podstawę datowania 3 spośród 5 obiektów, w których zostały odkryte (2, 9, 19¹) oraz 13 kości zwierzęcych. Zdecydowanie liczniejszy materiał zabytkowy – 94 fragmenty ceramiki oraz 4 kości zwierzęce, odkryty w wypełniskach 7 obiektów (w tym 2 datowanych na młodszy okres przedrzymski: 1, 6) i na powierzchni wykopu, łączy się z osadnictwem kultury przeworskiej. Rejestrowane na sąsiednich stanowiskach (11, 12, 13 i 14) materiały związane z tą kulturą pozwalają domyślać się istnienia w tym rejonie rozległej osady zajmującej wschodni brzeg jeziora.

TABELA 1. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Zestawienie ułamków naczyń związanych z osadnictwem pradziejowym, późnośredniowiecznym i nowożytnym. Oprac. P. Pawlak

TABLE 1. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. List of pottery fragments associated with prehistoric, late medieval, and early modern settlements. Prepared by P. Pawlak

Nr obiektu	KPL	KŁ	KP	PŚ	NŻ
1	–	–	10	–	–
2	–	19	–	–	–
3	–	–	19	–	–
6	–	–	13	–	–
9	–	21	–	–	–
10	–	–	1	–	–
11	–	–	4	–	–
16	–	1	–	–	–
17	–	–	15	–	–
19	–	5	–	–	–
20	–	1	–	–	1
21	–	–	8	–	3
22	–	–	–	1	
Z powierzchni	1	2	24	–	1
Razem	1	49	94	1	5

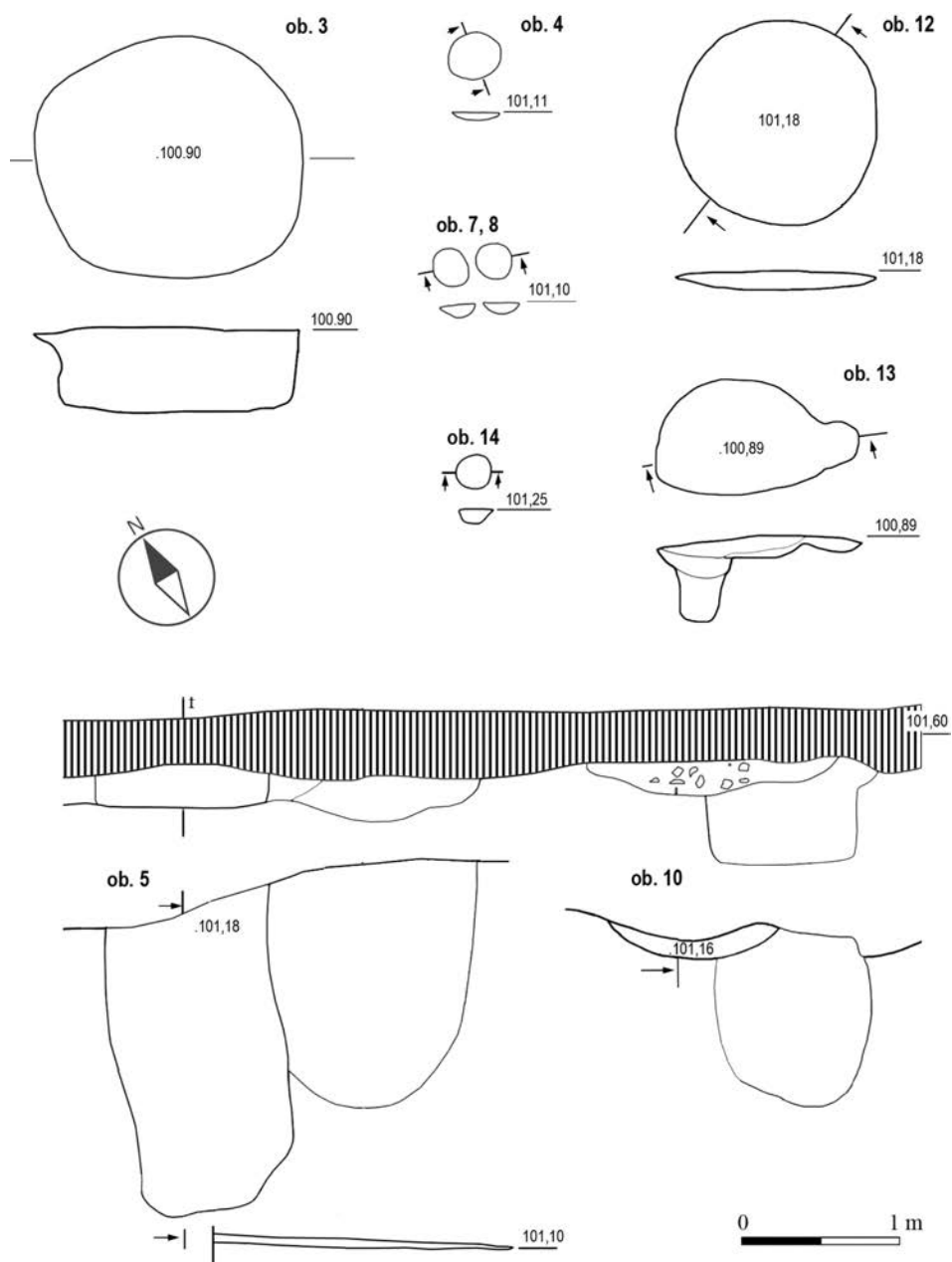
Skróty i oznaczenia: KPL – kultura pucharów lejkowatych, KŁ – kultura łużycka, KP – kultura przeworska, PŚ – późne średniowiecze, NŻ – okres nowożytny

W niniejszym artykule uwagę skupiamy przede wszystkim na materiałach, które są związane z wczesnośredniowiecznym zespołem osadniczym i funkcjonującym tu grodem [Kowalenko 1938: 178-179]. Stanowiły one najliczniejszą grupę, zarówno pod względem liczebności stałych elementów osadnictwa, jak i materiału ruchomego. Podczas badań zarejestrowano 18 obiektów wczesnośredniowiecznych, 743 ułamki naczyń, 165 kości zwierzęcych, 121 fragmentów prążnic, 4 bryłki polepy, oprawkę kościaną, 3 przedmioty żelazne, przedmiot ołowiany oraz kulkę kamienną. Prócz 13 obiektów pewnie datowanych materiałem zabytkowym, do opracowania włączone zostały 4 niewielkie jamy postłupowe, zakwalifikowane na podstawie treści wypełniska, oraz pojedynczy, zachowany jedynie w partii spągowej obiekt, który był czytelny jako koncentracja ciemnobrunatnej próchnicy.

W zespole obiektów wczesnośredniowiecznych brak pozostałości zabudowy mieszkalnej, można więc przyjąć, że prace prowadzono w strefie gospodarczej osady, położonej z dala od domostw. Zaledwie w kilku przypadkach można wskazać na ich pierwotną funkcję na podstawie charakterystycznego kształtu lub wypełniska. W pierwszym rzędzie znajdują się tu cztery niewielkie jamy postłupowe: 4, 7-8 i 14 (o średnicy nieprzekraczającej 0,25 m i głębokości do 0,1 m), skoncentrowane wokół obiektów 11 i 22 (ryc. 2-3). Nie tworzą one jakiegos czytelnego układu, zatem być może mamy do czynienia z pozostałościami po doraźnie wbijanych, pojedynczych słupach, związanych funkcjonalnie ze znajdującymi się tu obiektami.

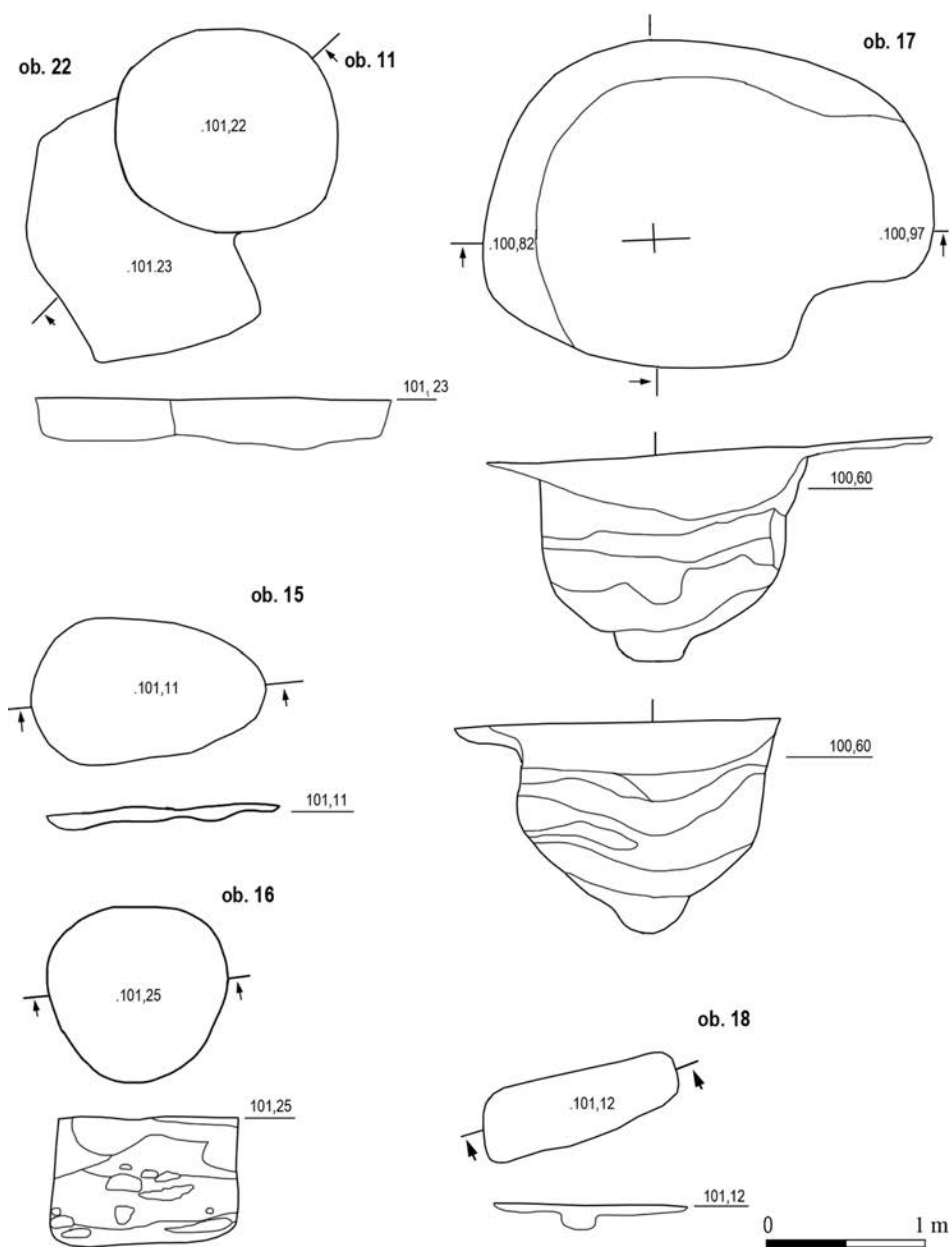
Choć ciemnobrunatne wypełnisko ze spalenizną notowaliśmy w kilku obiektach, tylko w jednym przypadku mamy do czynienia z relikami paleniska. W obrębie wykopu znalazł się zachodni skraj obiektu 10, czytelny w profilu na długości 1,57 m. W intensywnie nasyconym spalenizną wypełnisku, którego miąższość wynosiła 0,24 m, znajdowały się liczne rozkruszone kamienie (ryc. 3).

Warstwa spalenizny, wyznaczająca poziom paleniska, czytelna była także w obiekcie 16, położonym w południowo-wschodniej części wykopu. W stropie miał on niemal kolisty zarys i średnicę około 1,15 m; pionowo uformowany wkop zagłębiony był na 0,85 m (uwzględniając grubość humusu, głębokość nie była mniejsza niż 1,1 m) (ryc. 4). W szaro-brunatnej próchnicy, stanowiącej wypełnisko górnej części obiektu, występowały węgle drzewne i liczne ułamki naczyń. Jej spąg wyznaczał luźny bruk ułożony z rozkruszonych kamieni na głębokości 0,35 m (ryc. 4, 6.1-3), wśród których rejestrowano koncentracje białej substancji (popiołu lub wapna?). Poniżej, w obrębie ciemnoszaro-brunatnej próchnicy, zalegały bardzo liczne fragmenty rozbitych naczyń i prążnic (z tego poziomu pochodzi zdecydowana większość spośród 416 ułamków naczyń i 117 fragmentów prążnic pozyskanych z tego obiektu). W spągu zalegała warstwa spalenizny, pokrywając poziomo wydrążone dno pieca (ryc. 6.2).

Ryc. 3. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Przekroje poziome i pionowe obiektów: 3-5, 7-8, 12-14.
Rys. E. Pawlak

FIG. 3. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Horizontal and vertical cross-sections of structures: 3-5, 7-8, 12-14. Drawn by E. Pawlak

Ryc. 4. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Przekroje poziome i pionowe obiektów: 11, 15-18. Rys. E. Pawlak

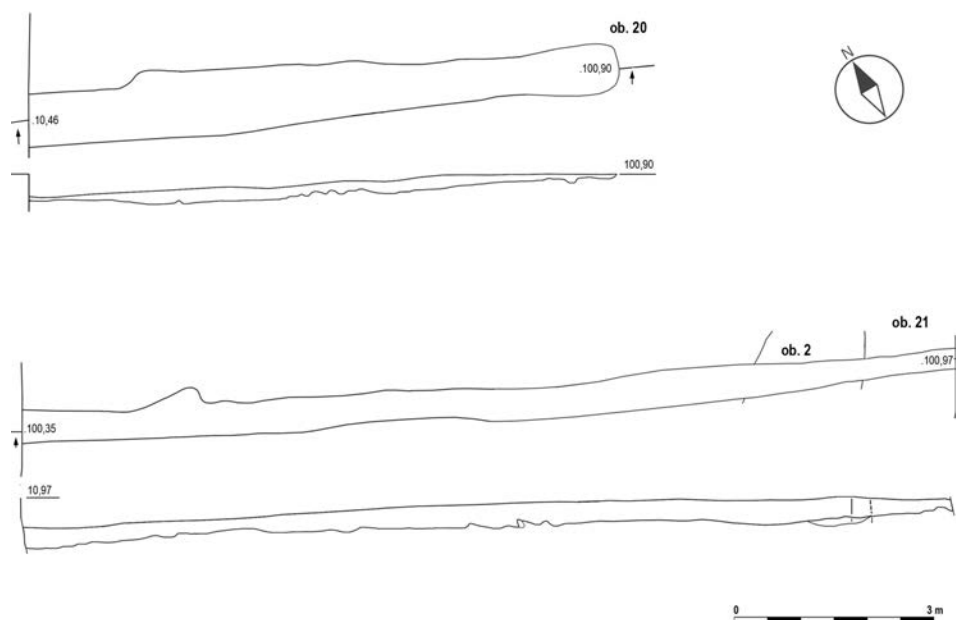
FIG. 4. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Horizontal and vertical cross-sections of structures: 11, 15-18. Drawn by E. Pawlak

Obiekt funkcjonował w dwóch fazach: w pierwszej, poziom użytkowy wyznaczało palenisko w spągu wkopu, w drugiej – warstwa intencjonalnie ułożonych kamieni. Choć na wyższym poziomie nie odnotowano tak intensywnej spalenizny, wydaje się, że i w młodszym etapie obiekt służył mieszkańcom osady jako piec. Nie przypadkiem zasypano go w dolnej części wkopu ogromną ilością stłuczki ceramicznej i fragmentami prażnic – materiał ten, akumulujący doskonale ciepło, pełnił niezwykle istotną rolę w długim utrzymywaniu stałej temperatury w rozgrzanym wnętrzu. Niewykluczone, że ułamki prażnic związane były z pierwszym etapem użytkowania pieca, wykorzystywanego przez dłuższy czas w celach termicznej obróbki płodów rolnych (np. ziaren zbóż, grochu). Trwałość konstrukcji zapewniało także stabilne, niezwykle twarde podłoże. Dwie, zbliżone pod względem kształtu jamy, datowane na czas od VIII/IX do końca IX lub IX/X w., interpretowane jako obiekty służące do suszenia zboża, względnie związane dodatkowo z doraźną działalnością metalurgiczną, odkryto na stanowisku 24 w Brońsku, gm. Śmigiel. Koliste w przekroju obiekty, o wymiarach w stropie $1,76 \times 1,54$ m i $1,45 \times 1,2$ m, zagłębione na 0,56 i 0,57 m, zawierały liczne fragmenty prażnic oraz koncentracje spalenizny [Pawlak, Pawlak 2008b: 219, 223-224, ryc. 6].

Mniej jednoznaczna interpretacja dotyczy obiektu 17, o nieregularnie owalnym kształcie w stropie calca i wymiarach $2,83 \times 2,08$ m (ryc. 2, 4, 7.1). Na głębokości około 0,1 m jego zarys zmniejszył się, przybierając kolisty kształt o średnicy około 1,6 m. Ścianki w górnej części wkopu były uformowane pionowo i dopiero poniżej głębokości około 0,8 m zwężały się; w spągu, w jego centralnej partii, znajdowało się niewielkie przegłębienie o średnicy niespełna 0,5 m i głębokości 0,3 m. Maksymalne zagłębienie obiektu znajdowało się 1,33 m poniżej stropu. Na wypełnisko składały się warstwy szarobrunatnej, ciemnoszaro-brunatnej i brunatnej próchnicy, natomiast na dnie zalegała ciemnoszara próchnica. Silnie powiększający się zarys obiektu w stropowej części pozwala domyślać się, że jego wymiary na ówczesnym poziomie użytkowym były znacznie większe. Choć charakter wypełniska nie dostarczył informacji pozwalających na jednoznaczne ustalenie jego funkcji, specyficzne ukształtowanie dna nasuwa skojarzenia z jamami dziegiarskimi. Obszerny wkop wykonany w bardzo twardym podłożu nie wymagał dodatkowej stabilizacji w postaci glinianego wyklejenia, którego pozostałości rejestrowano m.in. na stanowiskach: nr 6 w Marwicach, nr 1 w Glińsku czy też nr 10 i 28 w Sulechowie [Gruszka 2012: 271; Róžański, Pietrzak 2012; Pawlak, Pawlak 2013: 45]. O ile wymiary w stropie i zagłębienie analogicznych obiektów są zróżnicowane (co w dużej mierze jest efektem miąższości humusu, stanu zachowania i zmieniających się wraz z głębokością parametrów), o tyle zbliżony pozostaje kształt spągowej części i jej wymiary. We wszystkich przypadkach poniżej lejowato ukształtowanej, dolnej części jamy, występowało mniejsze zagłębienie o średnicy i głębokości około

0,3 m¹, w którym pierwotnie osadzano pojemnik na ściekającą maź. Wartość ta odpowiada zagłębieniu znajdującemu się w spągu obiektu 17, wydaje się więc, że jego użytkowanie można wiązać z obróbką surowca drzewnego i pozyskiwaniem dziegciu lub smoły.

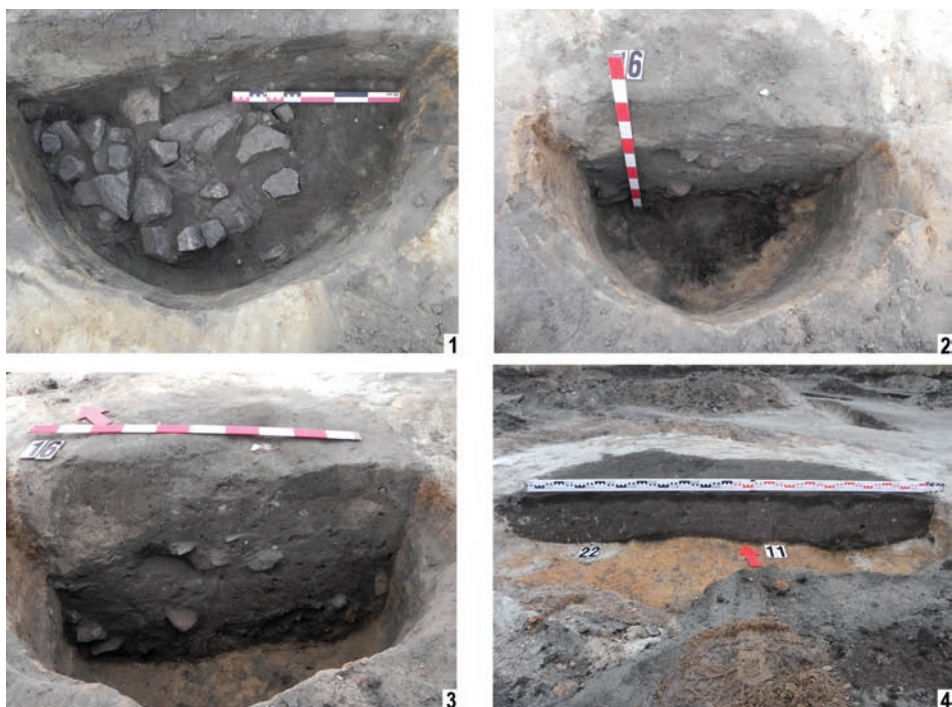
Wśród odsłoniętych obiektów uwagę zwracają dwa rowy: 20 i 21, które przecinały wykop na osi północ-południe (ryc. 2, 5, 7.3-4). Pierwszy widoczny był na całej szerokości wykopu, tj. 14,3 m, drugi na długości 8,9 m. Ich szerokość była zróżnicowana i mieściła się w przedziale 0,45-1 m, a głębokość wynosiła od 0,1 do 0,36 m (uwzględniając grubość humusu, pierwotne zagłębienie wahało się między 0,6 a 0,9 m, a parametry odnoszące się do maksymalnej szerokości na ówczesnym poziomie użytkowym były odpowiednio większe).

RYC. 5. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Przekroje poziome i pionowe obiektów 20 i 21. Rys. E. Pawlak

FIG. 5. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Horizontal and vertical cross-sections of structures 20 and 21. Drawn by E. Pawlak

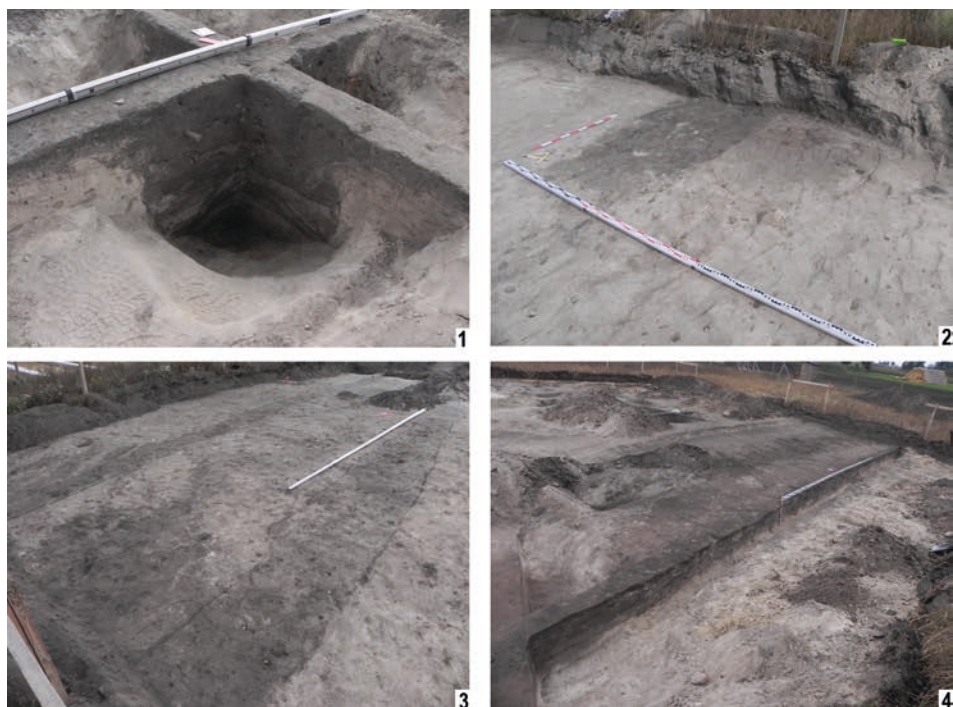
¹ Szczególnie ta prawidłowość jest widoczna na stanowiskach, na których odsłonięto większą liczbę tego rodzaju urządzeń, np. w Biskupinie i Marwicach [Szafrński 1961; Różański, Pietrzak 2012].

Ryc. 6. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Obiekt 16: bruk kamienny (1), palenisko w spągu obiektu (2), profil północny (3) oraz profil obiektów 11 i 22 (4). Fot. P. Pawlak

FIG. 6. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Structure 16: stone pavement (1), hearth in the foot of the object (2), northern profile (3) and profile of objects 11 and 22 (4). Photo by P. Pawlak

Na wypełnisko składały się ciemnobrunatna próchnica oraz szary i żółty piasek. Zarówno materiał ruchomy, stratyfikacja (np. obiekt 21 został wkopany w obiekt 2 związany z osadnictwem ludności kultury łużyckiej oraz w obiekt 1 łączony z osadnictwem ludności kultury przeworskiej), jak i charakter wypełniska, pozwalają bez większych wątpliwości łączyć je z osadą wczesnośredniowieczną, choć nie można stwierdzić, czy funkcjonowały równocześnie, czy też mamy do czynienia z obiektami wkopywanymi w różnych fazach istnienia osady. Wykopane zostały prostopadle do stoku doliny, równoległe do siebie, w odległości 2,4-2,6 m. Brak w nich jakichś charakterystycznych elementów, które pozwalałyby na ustalenie przeznaczenia. Nie można doszukiwać się w nich śladów posadowienia np. płytko wkopanego budynku – niewielki odstęp między nimi w stosunku do długości, na której rejestrowano rów 21, a przede wszystkim krótszy zasięg rowu 22, wykluczają taką interpretację. Jedyną wskazówką może być ich położenie na północnym skraju osady, tuż przed obniżeniem terenu w kierunku północnym, które sugeruje ich związek z limitowaniem przestrzeni osadniczej. Tego rodzaju funkcję zazwyczaj przypisuje się znacznie szerszym i głębszym obiektom, które

RYC. 7. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Profile północno-zachodniej części obiektu 17 (1), obiekty 5 i 6 w stropie calca (2) oraz zarys w stropie calca i profil obiektu 21 (3-4). Fot. P. Pawlak

FIG. 7. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Profiles of the northwestern part of structure 17 (1), structures 5 and 6 in the calc ceiling (2), and a contour in the calc ceiling and a profile of structure 21 (3-4). Photo by P. Pawlak

otaczały zabudowę, np. w Lubrzy, pow. świebodziński, Dąbrówce, pow. poznański, czy Gronowie i Jedwabnie, pow. toruński [Chudziak 1996: 134-135; Tabaka, Zamelska-Monczak 2011: 528; Pawlak, Pawlak 2019a: 148 i n.]. W przypadku Biechowa mielibyśmy do czynienia ze znacznie skromniejszymi urządzeniami, np. wkopanym w podłoże ogrodzeniem, które w miarę zagospodarowywania przestrzeni gospodarczej zmieniało swój zasięg.

Z wypełnisk obiektów i powierzchni wykopu pozyskano stosunkowo liczny materiał ceramiczny, liczący 585 fragmentów. Stan ten zredukowano do 377 jednostek taksonomicznych (63,7% stanu wyjściowego) w efekcie wyklejenia materiału oraz wydzielienia zespołów reprezentujących te same naczynia, lecz bez możliwości scalenia. Zbiór 89,12% ułamków (336 jednostek) pochodzi z wypełnisk 11 obiektów o metryce wczesnośredniowiecznej (nr 3, 5, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 20 i 21) i jednego łączonego z osadnictwem pradziejowym (nr 6); pozostałą część (41 jednostek – 10,88%) pozyskano z powierzchni wykopów (tabela 2)².

² Materiał ten jest zbieżny pod względem techno-stylistycznym z ceramiką wydobytą z obiektów.

TABELA 2. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Zestawienie ceramiki wczesnośredniowiecznej z wypełnisk obiektów oraz z powierzchni wykopów. Oprac. P. Pawlak

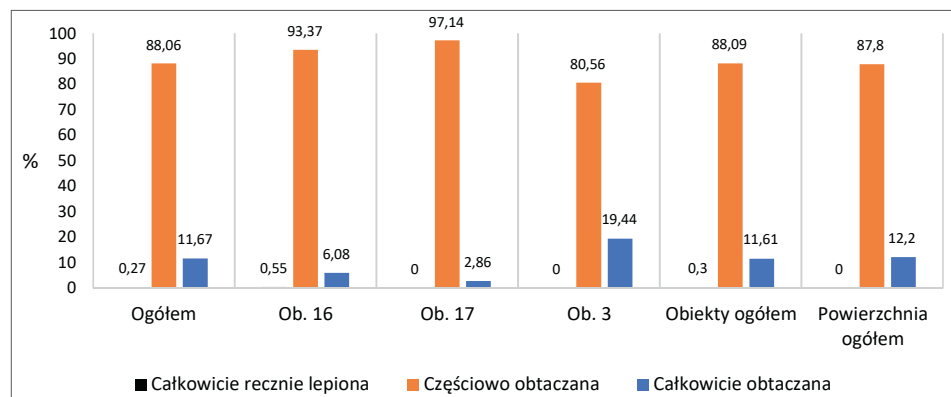
TABLE 2. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. List of early medieval ceramics from the fillings of structures and from the surface of excavations. Compiled by P. Pawlak

Nr inv.	Obiekt	Suma	Ceramika częściowo obtaczana i lepiona bez użycia koła					Ceramika całkowicie obtaczana			
			w	b	d	R	BR	w	b	d	
B18/3/23	3	36	1	27	1	-	-	1	6	-	
B18/4/23	5	2	-	1	-	-	-	-	1	-	
B18/5/23	6	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
B18/7/23	10	4	2	1	1	-	-	-	-	-	
B18/8/23	11	9	2	3	1	-	-	-	2	1	
B18/9/23	12	2	-	1	-	-	-	1	-	-	
B18/10/23	15	3	-	-	-	-	-	-	2	1	
B18/12/23	16	181	19 (1)	130	16	3	2	5	5	1	
B18/13/23	17	70	7	57	4	-	-	1	1	-	
B18/14/23	18	3	-	3	-	-	-	-	-	-	
B18/15/23	20	8	1	2	1	-	-	-	4	-	
B18/16/23	21	17	-	10	1	-	-	-	6	-	
B18/18/23	-	26	-	22	1	-	-	1	2	-	
B18/19/23	-	5	1	3	1	-	-	-	-	-	
B18/20/23	-	10	-	7	1	-	-	-	2	-	
Łącznie		377	33	267	28	3	2	9	31	4	

Skróty i oznaczenia: w – wylew, b – brzusiec, d – dno, R – naczynie o pełnej rekonstrukcji formy, BR – naczynie reprezentowane przez elementy z wszystkich stref tektonicznych bez możliwości rekonstrukcji kształtu, (1) – pojedynczy wylew naczynia całkowicie ręcznie lepionego

Pod względem techniki wykonania analizowany zespół ceramiki podzielono na trzy kategorie. Pierwszą stanowi pojedynczy ułamek wylewu naczynia całkowicie ręcznie lepionego (bez użycia koła garncarskiego) – (0,27% ogółu). Jego przynależność do tej grupy, ustalona na podstawie sposobu opracowania górnej części pojemnika, nie podlega dyskusji – jednak warto pamiętać, że tego rodzaju kwalifikacja często jest niemożliwa w przypadku fragmentów pochodzących ze strefy brzuśca bądź partii przydennej. Nie można zatem wykluczyć, że pierwotnie pierwsza z wydzielonych kategorii mogła być nieco liczniejsza. Drugi zbiór tworzą ułamki i całe/zrekonstruowane naczynia częściowo obtaczane na kole garncarskim (88,06%). Trzecia kategoria składa się z ułamków naczyń całkowicie obtaczanych (11,67%). Zespoły ceramiki pochodzące z poszczególnych obiektów różnią się pod względem udziału wymienionych kategorii. Frekwencja ceramiki częściowo obtaczanej waha się od 80,56% w obiekcie 3 do 97,14% w obiekcie 17, natomiast odsetek wytworów całkowicie obtaczanych wynosi odpowiednio od 19,44% do 2,86%. Wprawdzie w wypełniku jamy 18 odnotowano wyłącznie ceramikę częściowo obtaczaną, jednakże jej mała liczebność (3 jednostki) nie pozwalała na formułowanie wiążących wniosków odnośnie do datowania.

Podziału na zbiory ceramiki częściowo i całkowicie obtaczanej dokonano na bazie całego materiału (łącznie z ułamkami ze strefy brzuśca i dna) z uwagi na dość wyraźne zróżnicowanie techno-stylistyczne obu kategorii, pozwalające dokonać jednoznacznej klasyfikacji³.

RYC. 8. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Struktura zbioru ceramiki pod względem sposobu wykonania. Oprac. P. Pawlak

FIG. 8. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Structure of the ceramic collection in terms of production method. Prepared by P. Pawlak

³ Należy zastrzec, co sygnalizowano już wcześniej odnośnie do ceramiki częściowo obtaczanej, że zbiór ten (w przypadku ułamków ze strefy brzuśca oraz dna) może zawierać niewielką (nieistotną) domieszkę materiałów pochodzących z naczyń całkowicie ręcznie lepionych. Ich właściwa identyfikacja w masie analizowanego zbioru jest z reguły niemożliwa.

Ceramika całkowicie ręcznie lepiona

Z wypełniska obiektu 16 pozyskano 1 ułamek wylewu garnka wykonanego prawdopodobnie bez użycia koła garncarskiego, a przynajmniej nie stwierdzono na jego powierzchni śladów obtaczania. Naczynie to zostało wypalone w atmosferze utleniającej (barwa kremowa) i zaliczone zostało do kategorii *a3* ceramiki (opis kategorii por. niżej). Wylew o prostej formie jest nieznacznie wychylony na zewnątrz i ma owalnie ukształtowany brzeg (ryc. 14.1).

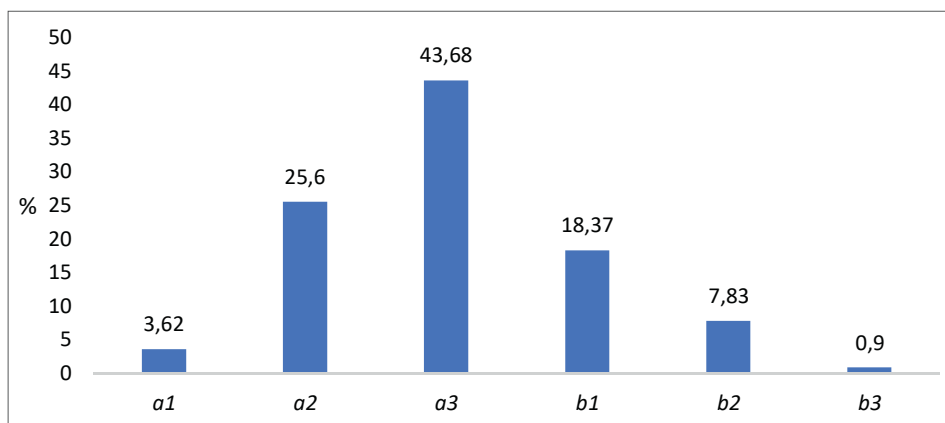
Ceramika częściowo obtaczana

Pozyskano ją z wypełnisk 10 obiektów wczesnośredniowiecznych oraz z powierzchni wykopu (tabela 1). Niemal we wszystkich zbiorach (poza obiektem 18) ceramika ta współwystępowała z wytworami całkowicie obtaczanymi, co ma niebagatelne znaczenie dla datowania odkrytej części osady i już na wstępie analizy pozwala przyjąć, że mamy do czynienia z obiektami o tej samej, względnie zbliżonej metryce. Dysponujemy zbiorem 332 jednostek taksonomicznych, w tym ułamkami 32 wylewów, 267 brzuśców oraz 28 den. Zestawienie to uzupełniają 3 naczynia, których kształt został w pełni odtworzony oraz 2 kolejne, reprezentowane przez liczne fragmenty pochodzące z wszystkich stref tektonicznych naczynia (wylew-brzusiec-dno), jednak bez możliwości dokonania rekonstrukcji pełnej formy.

W opisie mas garncarskich zastosowano klasyfikację powstałą w trakcie badań nad ceramiką z najstarszych stadiów wczesnego średniowiecza i wykorzystaną z powodzeniem do opracowania materiałów pochodzących z kompleksu osadniczego (gród wraz z osadą przygodową) w Dąbrówce, pow. poznański, stan. 2, datowanego od połowy VIII do początku 2. ćwierci X w. [Pawlak, Pawlak 2019b: 181 i n.]⁴. Wzorem starszych badań, cały zbiór ceramiki podzielony został na 6 kategorii: *a1*, *a2*, *a3*, *b1*, *b2* i *b3* (ryc. 9). Kategoria *a1*, stanowiąca 3,62% wytworów częściowo obtaczanych, zawiera ceramikę wykonaną z gliny schudzonej gruboziarnistym tłucznem o granulacie powyżej 3, względnie 2-3 mm, ponadto miką oraz domieszką organiczną i jednostkowo żwirem oraz piaskiem. Element schudzający użyty jest w dużych ilościach i występuje często na powierzchni ścianek, które cechują się przeważnie małą spoistością tworzywa. Kategoria *a2*, obejmująca 25,6% zbioru, zawiera ceramikę o nieco większej trwałości struktury glinianej masy po wypale niż w przypadku kategorii *a1*. Stwierdzono użycie zróz-

⁴ Należy zaznaczyć, że klasyfikacji ceramiki, uwzględniającej między innymi rodzaj, wielkość i ilość sztucznej domieszki schudzającej, dokonano makroskopowo. Wprawdzie nie przeprowadzono specjalistycznych badań, które wykazałyby pełny skład elementów schudzających masę garncarską, jednak analiza makroskopowa wykonana na potrzeby niniejszego artykułu dostarczyła wniosków przydatnych głównie w datowaniu ceramiki oraz stałych reliktyw osadnictwa.

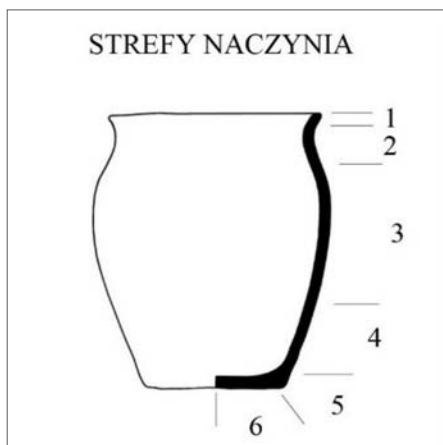
nicowanej pod względem granulatu domieszki schudzającej (przeważnie 1-3 mm, choć występował również tłuczeń o grubości powyżej 3 mm). Zawartość domieszki określono jako dużą, względnie bardzo dużą i w niewielkim zakresie jako średnią. Kategoria *a3* stanowi najliczniejszy zbiór, bo aż 43,68%. Glinę użytą do wykonania naczyń z tej grupy schudzono przede wszystkim tłuczniem, ale również domieszką organiczną oraz piaskiem. Odnotowano domieszkę przeważnie o średnim (1-2 mm), rzadziej dużym (2-3 mm) oraz małym (<1 mm) i bardzo dużym (>3 mm) granulacie. Dominują liczebnie masy garncarskie zawierające duży, rzadziej bardzo duży oraz śladowo mały udział elementu schudzającego. Materiał ma dość spoistą strukturę – nie kruszy się i nie rozwarstwia. Kategoria *b1* stanowi 18,37% zbioru. Masy garncarskie schudzono przede wszystkim drobno- lub średnioziarnistym tłuczniem, miką oraz w znacznym stopniu piaskiem (domieszka organiczna rejestrowana jest sporadycznie). Stwierdzono duży udział ceramiki schudzonej materiałem o najmniejszym granulacie oraz bardzo duży o średniej wielkości. Domieszka gruboziarnista rejestrowana jest w znacznie mniejszej ilości. Ilość elementu schudzającego określić można jako dużą oraz średnią i w niewielkim zakresie jako małą. Kategoria *b2* stanowi 7,83% zbioru. Charakteryzuje się dobrym przygotowaniem mas garncarskich z równomiernie rozmieszczoną domieszką, przede wszystkim drobno- i średnioziarnistym tłuczniem, ale również piaskiem. Ścianki naczyń są stosunkowo twarde, o dobrej spoistości tworzywa. Najmniejszy udział (0,9%) stanowi ceramika kategorii *b3*. Masy garncarskie schudzone zostały głównie domieszką o najdrobniejszym granulacie: piaskiem oraz drobnoziarnistym tłuczniem, równomiernie rozprowadzonymi w masie plastycznej, które użyto w małej, względnie średniej i jedynie w niewielkim zakresie dużej ilości. Marginalnie obecne są duże ziarna. Masa garncarska wyróżnia się wyjątkowo dobrą spoistością i twardością, a ścianki mają gładką fakturę, bez wystającej domieszki. Warto przedstawione dane odnieść do wyjątkowo licznych zespołów pochodzących z podpoznańskiej Dąbrówki i porównać proporcje występowania wytworów kategorii *a* i *b* na obu stanowiskach. W przypadku Biechowa frekwencja wytworów pierwszej kategorii wynosi 72,9%, natomiast ceramiki kategorii *b*, a więc o bardziej progresywnych cechach, 27,1% (ryc. 9). Struktura ceramiki z Dąbrówki różni się nieco od biechowskiej – uśredniony udział kategorii *a* określono tam na 84,2%, natomiast kategorii *b* na 15,8% [Pawlak, Pawlak 2019b: 181-187], choć warto zaznaczyć, że w przypadku materiałów pochodzących wyłącznie z osady przygodowej, datowanej na okres od połowy/końca VIII do około połowy lub nawet nieco po połowie X w., proporcje wynosiły odpowiednio 68% i 32% [Pawlak et al. 2024: 56]. W wyniku licznych badań porównawczych wykazano, iż występowanie ceramiki o cechach progresywnych w odsetku 15-20% jest typowe dla zespołów młodszych niż VIII-wieczne [Pawlak 2024: 258], a jej udział sukcesywnie wzrasta w młodszych zespołach.

Ryc. 9. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Procentowy udział poszczególnych kategorii naczyń częściowo obtaczanych. Oprac. P. Pawlak

FIG. 9. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Percentage share of individual categories of partially slow-wheel turned vessels. Prepared by P. Pawlak

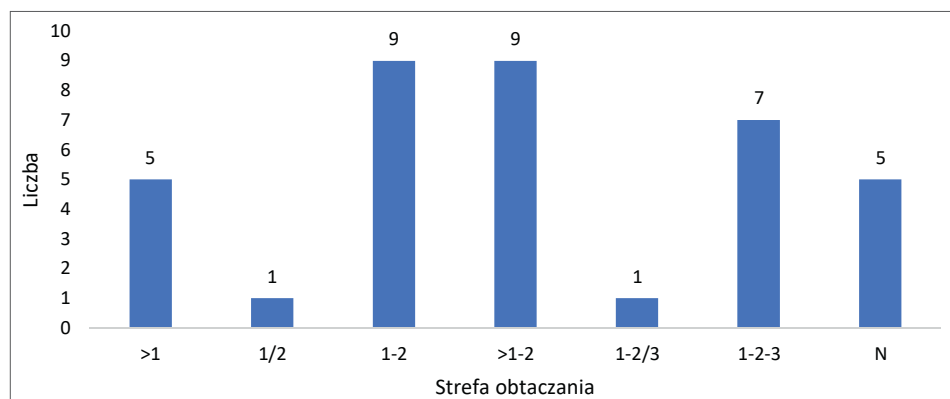
Istotną cechą pomocną w datowaniu ceramiki jest zasięg obtaczania widoczny na ściankach naczyń. W badaniach tych ocenie podlegają przede wszystkim górne partie naczyń (strefy naczynia 1-2-3 – por. ryc. 10).

Ryc. 10. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Podział naczynia na strefy tektoniczne. Rys. E. Pawlak

FIG. 10. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Division of the vessel into tectonic zones. Drawn by E. Pawlak

Zestawienie dokonane na rycinie 11 prezentuje wyniki obserwacji poczynionych na wszystkich 37 wylewach⁵, przy czym na 5 z nich, z uwagi na szczątkowy stan zachowania, ustalenie takich pozostałości było niemożliwe. Co istotne, w zdecydowanej większości „diagnostycznych” fragmentów naczyń (26 jednostek), obtaczanie było widoczne przynajmniej na wylewie i szyjce (strefa 1-2) lub sięgało poniżej tej strefy, obejmując niekiedy znaczną część brzuśca (1-2-3). Często ślady obróbki na kole widoczne są na brzuścach aż do ich załomu lub nawet poniżej.

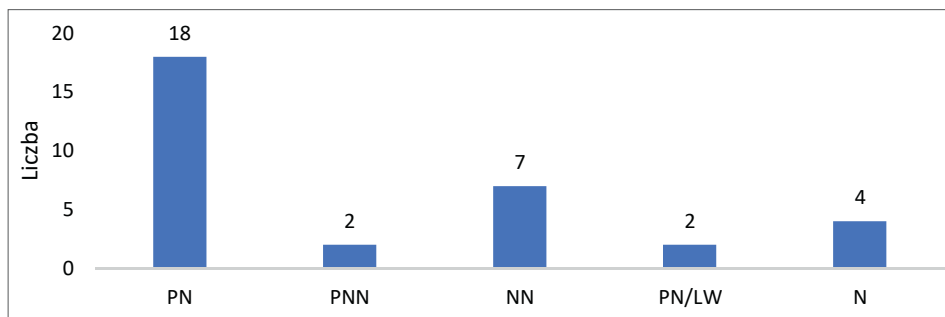

RYC. 11. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Zasięg obtaczania rejestrowany na wylewach naczyń częściowo obtaczanych. Oprac. P. Pawlak

FIG. 11. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. The range of slow-wheel turning recorded on the spouts of partially slow-wheel turned vessels. Prepared by P. Pawlak

Stosowanie koła garncarskiego potwierdzają negatywy osi widoczne na podstawach 5 naczyń – w trzech przypadkach były to płytkie otwory (o głębokości około 3 mm) o średnicach mieszczących się w granicach: 2,2-2,8 cm, a w dwóch kolejnych były to guzki o średnicach 2,6-3 cm i 3,1-3,6 cm (ryc. 14.3, 16.8, 18.4). Na powierzchniach większości den (17) odnotowano podsypkę popiołu, rzadziej piasku, a jedynie sporadycznie tłucznia, która pozwalała na łatwiejsze odspojenie naczynia od tarczy koła/ławy. Pod względem ukształtowania (ryc. 12) dominują dna płaskie, niewyodrębnione (18 jednostek; ryc. 14.3, 14.5, 15.1, 16.8, 18.4, 19.1); w siedmiu przypadkach stan zachowania umożliwiał określenie kształtu dna jako niewyodrębnione, dwukrotnie jako płaskie i dwukrotnie jako płaskie, niewyodrębnione, lekko wklęsłe (ryc. 15.7, 17.5, 18.3).

⁵ Nie analizowano zasięgu obtaczania na ułamkach pochodzących ze strefy brzuśca, gdyż w bardzo wielu przypadkach charakter takich śladów trudny jest do jednoznacznej interpretacji.

Skróty: PN – płaskie niewyodrębnione, PNN – płaskie bliżej nieokreślone, NN – niewyodrębnione bliżej nieokreślone, PN/LW – płaskie niewyodrębnione/lekko wklęsłe, N – nieokreślone

Abbreviations (Polish): PN – flat, not isolated, PNN – flat, unspecified, NN – not isolated, unspecified, PN/LW – flat, not isolated/slightly concave, N – unspecified

Ryc. 12. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Frekwencja den naczyń z uwzględnieniem ich formy. Oprac. P. Pawlak

FIG. 12. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Frequency of the vessels' bottoms, with regard to their form. Prepared by P. Pawlak

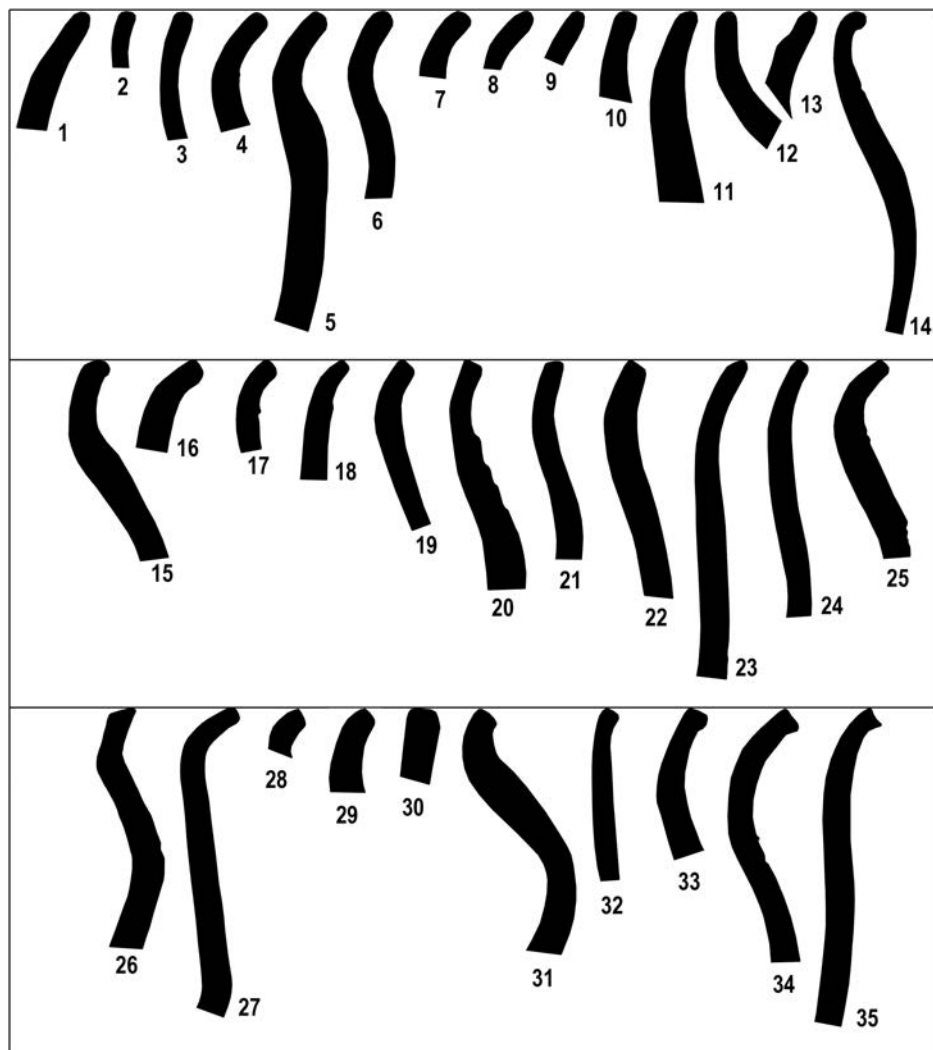
W zakresie morfologii przeważają naczynia z wylewami łukowato wygiętymi na zewnątrz, z brzegiem opracowanym zwykle półowalnie, sporadycznie zgrubionym od strony zewnętrznej (ryc. 13.1-16), rzadziej ściętym ukośnie na zewnątrz (ryc. 13.16-25, 13.27-29) lub do środka (ryc. 13.26) i jednostkowo ściętym poziomo (ryc. 13.30).

Pojedyncze ułamki charakteryzuje ukośne ścięcie poszerzonego brzegu zaopatrzonego w dolnej partii w występ (ryc. 13.31-33). W dwóch przypadkach poszerzony brzeg wylewu ma formę nieznacznie wklęsłą (ryc. 13.34-35).

W kilku przypadkach udało się określić szerokość taśm gliny, z których wylepiano ścianki: 4,1, 4,5, 4,7, 4,8 i 5,0 cm. Na ścianie jednego ze zrekonstruowanych naczyń zachował się odcisk tkaniny, której użyto do wyrównywania powierzchni (ryc. 19.1-2).

Formy naczyń ograniczają się wyłącznie do garnków, które różnią się proporcjami i wielkością. Zdołano w pełni odtworzyć kształt trzech naczyń z obiektu 16.

Pierwsze, to średnich rozmiarów, wąskootworowy pojemnik, zakwalifikowany do kategorii *a3*, o rekonstruowanej wysokości (H) około 22 cm, średnicy wylewu (R1) 13 cm, średnicy dna (R3) 10 cm oraz średnicy mierzonej w największej wydętości brzuśca (R2) przypadającej w 2/3 wysokości – 16,5 cm. Szyjka zdobiona jest trzema poziomymi liniami rytymi, które pozwalają odnieść analizowane naczynie do ceramiki zaliczanej do typu Tornow B, wydzielonej najwcześniej na terenie Dolnych Łużyc (Tornow, Kr. Calau) [Herrmann 1966: 66-69]. Na powierzchni dna widoczny jest guzek (ø 3,1-3,6 cm) w miejscu mocowania

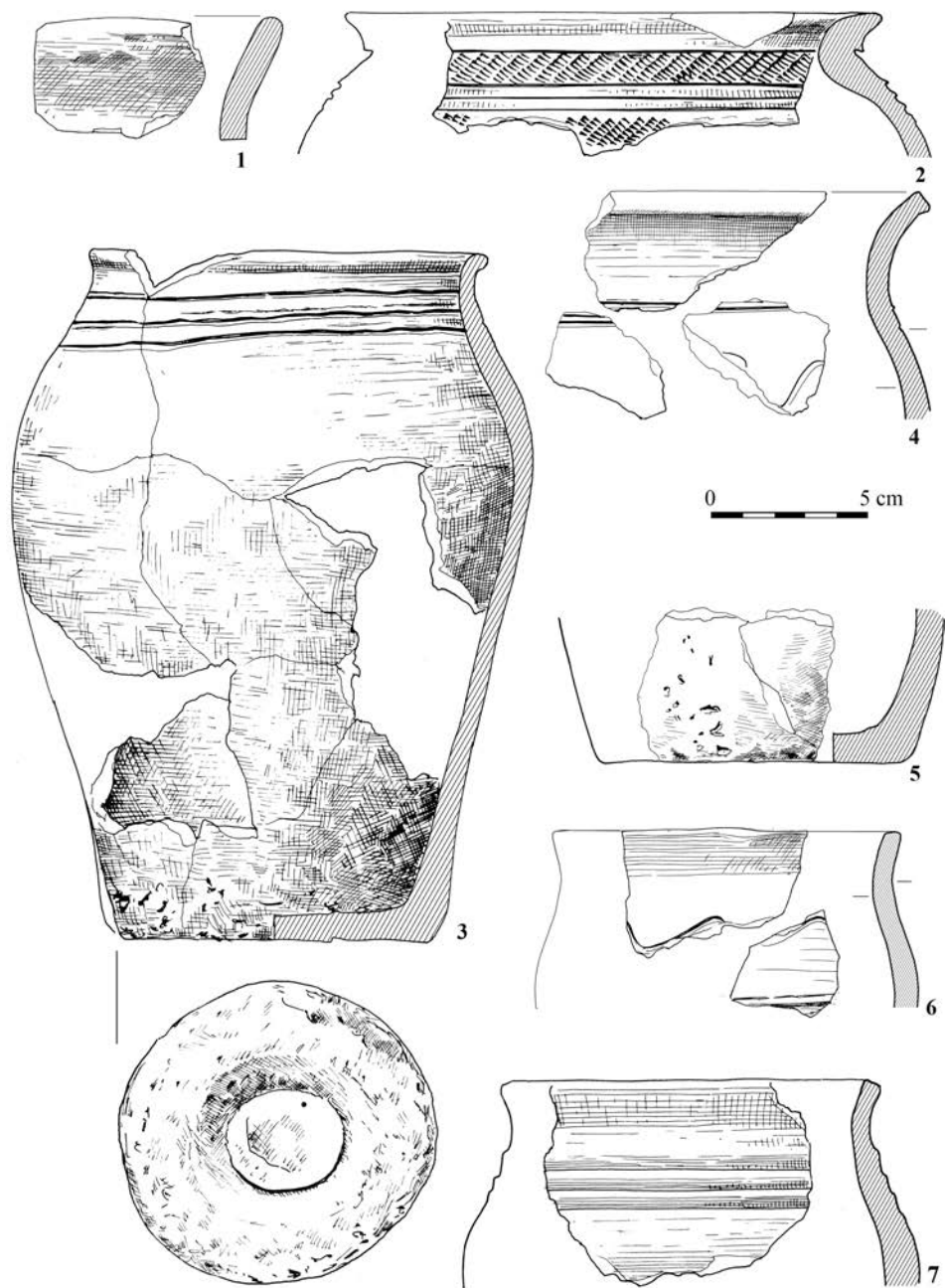

Ryc. 13. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Zestawienie form wylewów naczyń częściowo obtaczanych. Oprac. P. Pawlak

FIG. 13. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Compilation of forms of partially slow-wheel turned vessel spouts. Prepared by P. Pawlak

osi tarczy koła garncarskiego, a także odciski drewnianej faktury koła (słojów) oraz podsypka popiołu. Na ściankach naczynia czytelne są ślady, które można łączyć z wtórnym przepaleniem (ryc. 14.3, 18.4). Z obiektu 17 pochodzi górna część niewielkiego naczynia (R1 – 12 cm), które pod względem formy oraz charakterystycznego ornamentu można również zaliczyć do wytworów typu

Tornow. W tym przypadku mamy jednak do czynienia ze zdobieniem w formie do-
okolnych wałków umieszczonych w strefie przejściowej między szyjką a brzuścem
(ryc. 14.7), a więc analogicznie do okazów określanych jako Tornow A [Herr-
mann 1966: 65-66]. Drugie, w pełni zrekonstruowane naczynie, to smukły, nie-
ornamentowany garnek, zaliczony do ceramiki kategorii *a3*, o zbliżonej wielko-
ści do opisanego wcześniej (H – 23 cm, R1 – 16 cm, R2 – 15 cm, R3 – 8 cm).
Cechuje go łagodny, lekko esowato ukształtowany przekrój ścianki, z załomem
brzuśca umieszczonym mniej więcej w 2/3 wysokości. Ślady obtaczania widoczne
na ściankach obu naczyń rejestrowane są poniżej załomu brzuśca i sięgają nie-
mal połowy ich wysokości (ryc. 15.7, 18.3). Podobnych form możemy się domy-
ślać w odniesieniu do okazów zachowanych jedynie w górnej części, zdobionych
motywami rytymi i nakłuwanymi powyżej załomu brzuśca (ryc. 14.6, 15.4, 16.2,
16.5). Naczynia o analogicznym kształcie, znane z licznych zespołów pochodzą-
cych z kompleksu osadniczego w Dąbrówce, szczególnie z etapu funkcjonowania
grodu i osady przyrodowej (2. poł. IX – lata 30. X w.), zostały zaliczone tam do
typu VI oraz częściowo typu VII [Pawlak, Pawlak 2019b: 221-223, ryc. 10.22].

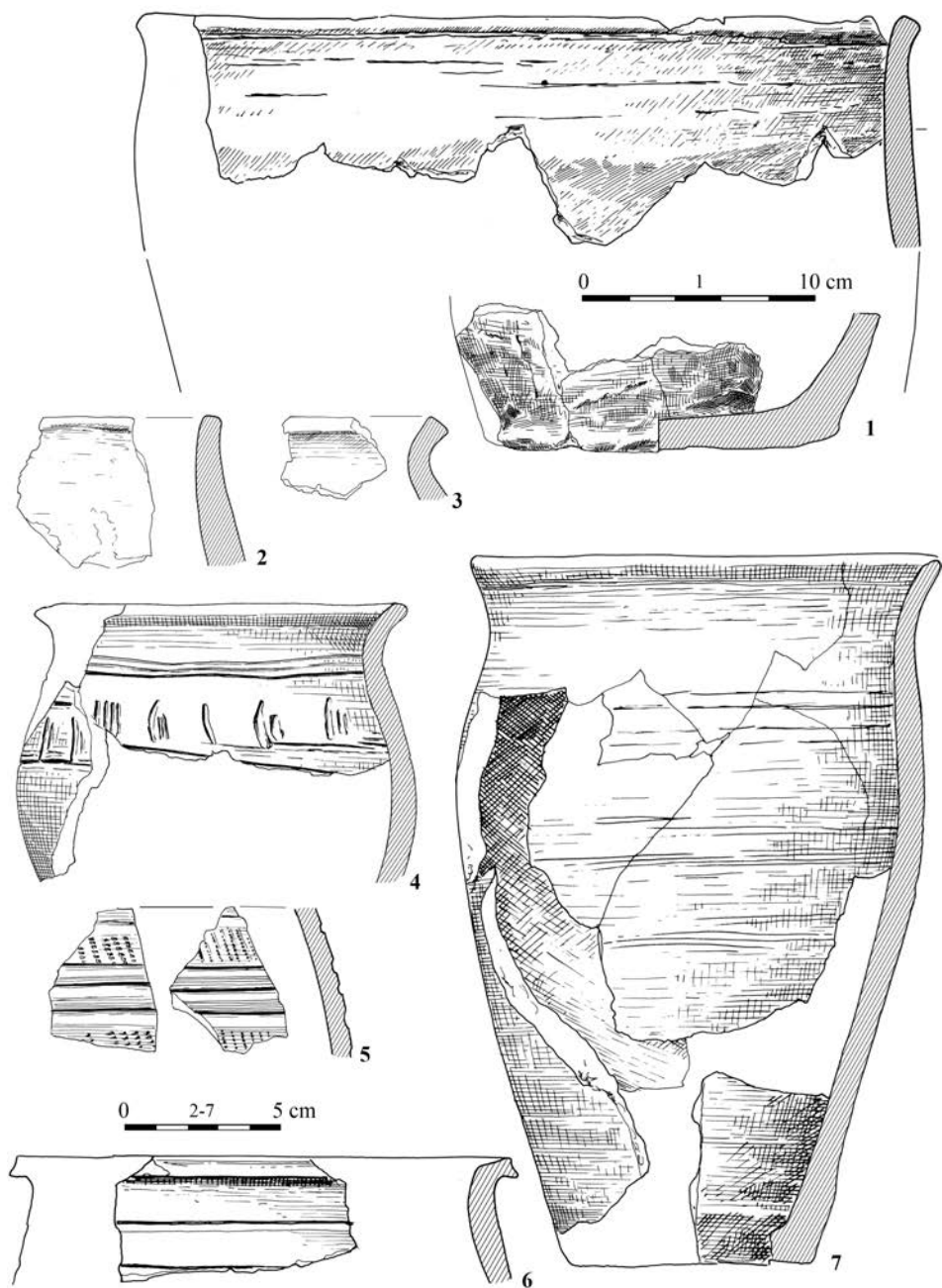

Ryc. 14. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Wybór ceramiki z obiektu 16. Rys. E. Pawlak

FIG. 14. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Selection of pottery fragments from site 16. Drawn by E. Pawlak

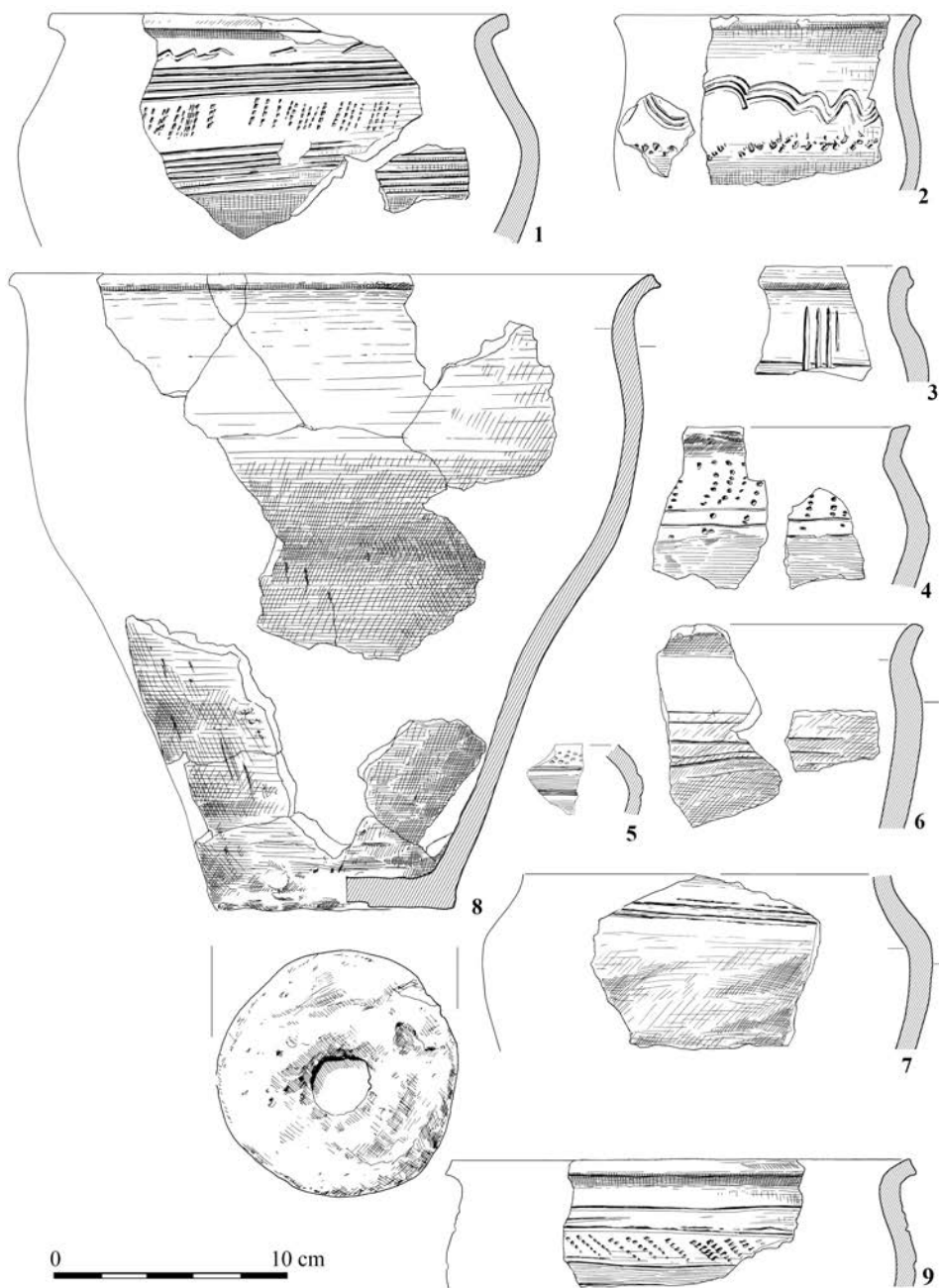
Podobne garnki rejestrowane są na stosunkowo licznych stanowiskach z tego czasu, np. z południowo-zachodniej Wielkopolski [Hilcerówna 1967: ryc. 12.b, 12.d, 13.a (jama 39), 15.d, 15.ł, 16.b, 19.a (jama 39), 20.i, 21.b-c], Spławia, pow. wrzesiński [2. poł. IX – 1. poł. X w.; Brzostowicz 2016: tabl. XXIII.1, XXIII.5, XLIV.5, XLV.3], Stroszek, pow. wrzesiński, stan. 1 [faza C; Brzostowicz 2003: ryc. 4.13], Góry, gm. Pobiedziska, pow. poznański, stan. 1 [tu szerokie datowanie VI/VII-VIII/IX w.⁶; Kóčka-Krenz, Sikorski 1992: ryc. 5.7, 5.11; 1995: ryc. 3.10], Poznań, z badań przy ul. Wieżowej na Ostrowie Tumskim [2. poł. X – pocz. XI w.; Dzieciołowski 1974: tabl. II.9, II.11], a ponadto z nawarstwień pod katedrą poznańską [3. ćw. X w.; Pieczyński 1963: ryc. 22.19 oraz s. 285] oraz z Golicy, pow. jaroociński, stan. 1 [faza D; Teske 2005: ryc. 4.1]. Trzeci pojemnik wyraźnie różni się od poprzednich – jest to szerokootworowy, niezdobiony garnek znacznych rozmiarów (H – 27 cm, R1 – 28 cm, R2 – 26, R3 – 11 cm), z załomem brzuśca umieszczonym w 2/3 wysokości, zaliczony do kategorii *a2* ceramiki. Pośrodku dna ze śladami podsypki popiołu, znajduje się otwór po osi koła garncarskiego (ø 2,4-2,7 cm), natomiast na brzuścu zachowały się odciski tkaniny o płóciennym splocie (ryc. 16.8, 19.1-2). Na wewnętrznej powierzchni dna oraz przydennej partii ścianki widoczne są liczne dookolne ciągi wykonane palcami, powstałe podczas doklejania pierwszej taśmy gliny do podstawy naczynia. Kolejny garnek (kategoria *a2* ceramiki) cechują bardzo duże rozmiary (R1 – 38 cm, R3 – 15 cm); choć zachował się w licznych fragmentach (108 egzemplarzy) kruche i nietrwałe tworzywo sprawiło, że jego pełna rekonstrukcja była niemożliwa. Na powierzchni dna widoczna jest gruba warstwa popiołu, a w jego centralnej partii guzek (ø 2,6-3 cm) powstały w miejscu mocowania osi koła garncarskiego. Na krawędzi podstawy naczynia widoczne są również ślady podważania – odpajania od tarczy koła przy użyciu ostrego narzędzia (noża?) (ryc. 15.1). Fragmentaryczny stan zachowania oraz odkształcenia w wyniku wtórnego przepalenia uniemożliwiły odtworzenie formy piętego z naczyń, które zaliczono do kategorii *a2*. Jest to garnek średniej wielkości (R1 – 19 cm, R3 – 11 cm), z dużą ilością popiołu użytego jako podsypka na dnie. Wydaje się, że naczynie miało esowaty kształt ścianki, z wylewem wychylonym łukowato na zewnątrz (ryc. 17.5).

⁶ Ceramika ta reprezentuje zapewne horyzont czasowy, który możemy ograniczyć do 2. poł. IX – początku X w.

RYC. 15. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Wybór ceramiki z obiektu 16. Rys. E. Pawlak

FIG. 15. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Selection of pottery fragments from site 16.
Drawn by E. Pawlak

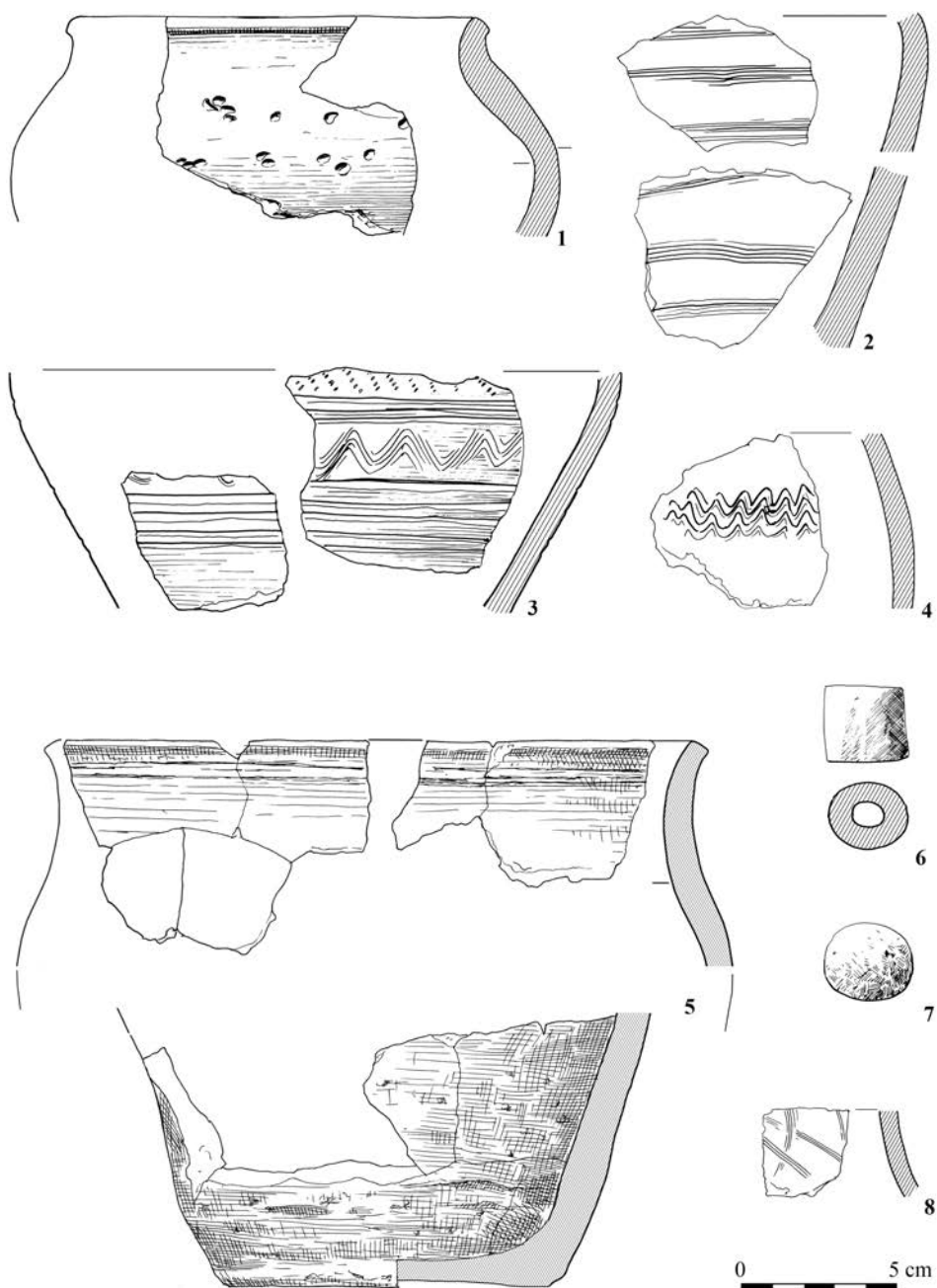

Ryc. 16. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Wybór ceramiki z obiektu 16. Rys. E. Pawlak

FIG. 16. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Selection of pottery fragments from site 16. Drawn by E. Pawlak

W przypadku naczyń zachowanych we fragmentach reprezentowane są pojemniki o zróżnicowanej wielkości, o esowato ukształtowanym, silniej lub słabiej profilowanym przekroju ścianki (ryc. 13, 14.4, 15.4, 16.2), zawężonym wlocie, z krótką szyjką i baniastym brzuścem (tu ceramika kategorii *b3*, o bardzo dobrych parametrach techno-stylistycznych – ryc. 17.1), o mniejszej profilacji, z wyraziściej zaznaczoną szyjką, z brzuścem słabo wyodrębnionym (ryc. 16.5) lub silnej profilacji, z baniastym brzuścem i wylewem wychylonym diagonalnie (ryc. 16.4, 19.6). Pewna część zbioru ceramiki, podobnie jak omówiony wcześniej zasobowy pojemnik oraz naczynie ze śladami wtórnego przepalenia (ryc. 15.1, 17.5), nawiązuje do naczyń częściowo obtaczanych, charakterystycznych dla materiałów z najstarszych stadiów wczesnego średniowiecza⁷. Chodzi o słabo profilowane garnki, zwykle niezdobione, z wylewem uformowanym często pionowo lub nieznacznie wychylonym na zewnątrz, z brzegiem opracowanym owalnie lub ukośnie ściętym na zewnątrz (ryc. 13, 15.2) oraz jednostkowo poziomo ściętym (ryc. 13.30). Wart szczególnego podkreślenia jest zupełny brak ceramiki nawiązującej stylistycznie i formalnie do wytworów często notowanych w zespołach z tego czasu, określanych w materiałach z terenu Meklemburgii jako typ Menkendorf [Schuldt 1956; 1964], natomiast w zespołach zachodniopomorskich – gdzie tworzą rodzinę form typów D naczyń – jako typ Szczecin [Łosiński, Rogosz 1983: 205-210, 1986: 14, ryc. 4-5; Łosiński 1996]. Fakt ten jest zastanawiający w kontekście występowania tego typu naczyń [Dębski 2021: np. tabl. XVIII.4.4, XVIII.5.4, XVIII.6.9, XVIII.22.1, XVIII.24.2-3, XVIII.25.5, XVIII.38.1, XVIII.38.6] na nieodległym grodzie w Grzybowie, którego budowę umieszcza się około 920 r. [Krąpiec 2021: 187-190], a więc w czasie istnienia osady biechowskiej oraz na osadzie o przedpaństwowej genezie w Gieczu, w rejonie kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja [Krysztofiak 2008: 241 i n., szczególnie ryc. 3]. W niewielkim zakresie zostały odnotowane na grodzisku w Sławiu (IX/X-2. ćwierć X w.), oddalonym od Biechowa około 13 km na południowy wschód [Brzostowicz 2016: 33-43, szczególnie s. 35, 37]. Być może brak naczyń typu Menkendorf-Szczecin w analizowanych materiałach potwierdza rekonstruowany zasięg ich występowania [Łosiński 1996: 436, ryc. 245; Kobylińska, Kobyliński 2016, ryc. 1]. Według owych propozycji, Biechowo znajdowałoby się na granicy strefy, w której rejestruje się tego typu wytwory.

⁷ Zapewne podczas badań powierzchniowych do faz A-B wczesnego średniowiecza zostały przyporządkowane fragmenty właśnie tego rodzaju naczyń.

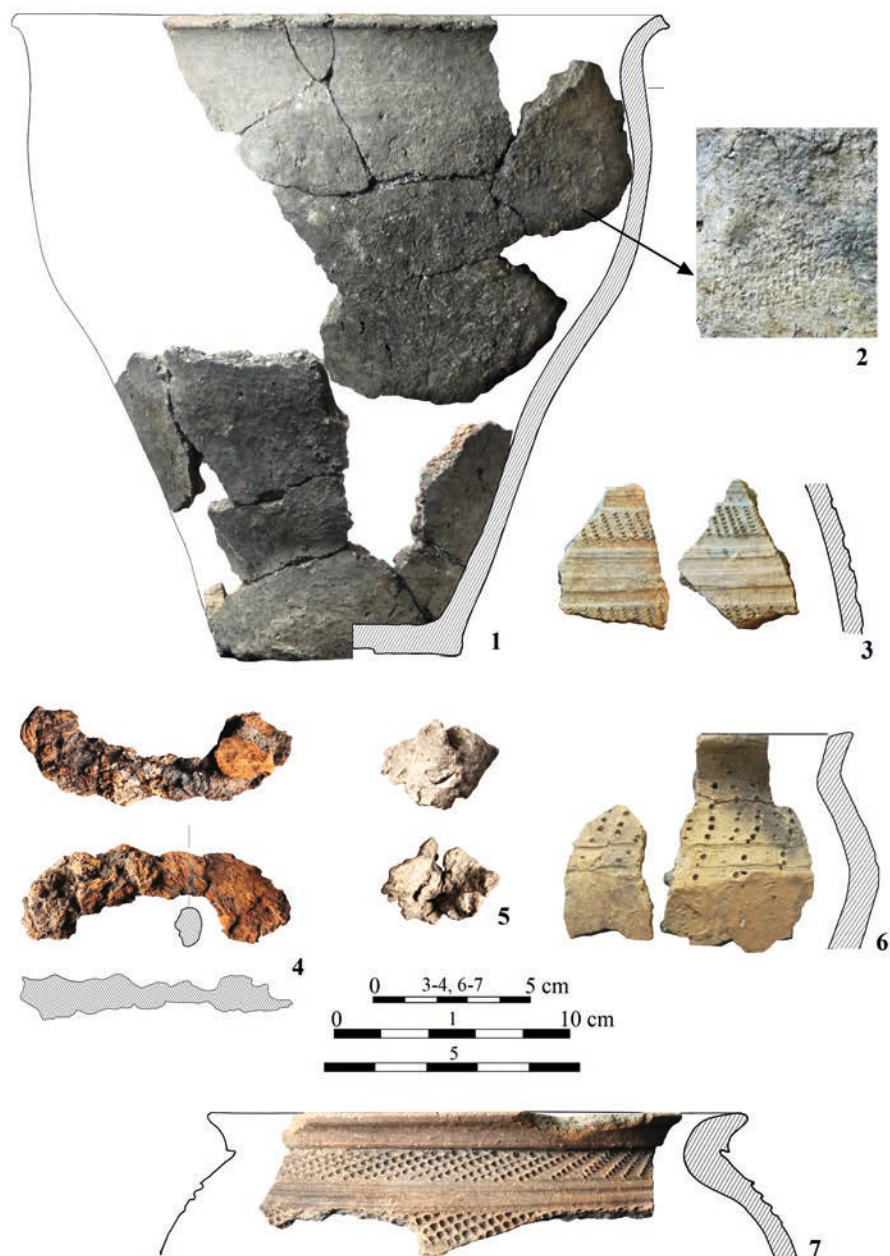
Ryc. 17. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Wybór fragmentów naczyń z obiektów 3 (8) i 16 (1-5) oraz oprawka z poroża (6) i kulka kamienna (7) z obiektu 17. Rys. E. Pawlak

FIG. 17. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Selection of pottery fragments from site 16, as well as a stone ball and an antler frame. Drawn by E. Pawlak

Ryc. 18. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Wybór ceramiki z obiektów 16 (3-4) i 17 (2), „oprawka” z poroża z obiektu 17 (5) oraz nóż żelazny z powierzchni wykopu (1). Oprac. P. Pawlak

FIG. 18. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Selection of pottery from sites 16 (3-4) and 17 (2), an antler “frame” from site 17 (5) and an iron knife from the excavation surface (1). Prepared by P. Pawlak

Ryc. 19. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Wybór ceramiki z obiektu 16 (1-3, 6-7), przedmiot żelazny z obiektu 17 (4) oraz wytoppek ołowiu z obiektu 21 (5). Oprac. P. Pawlak

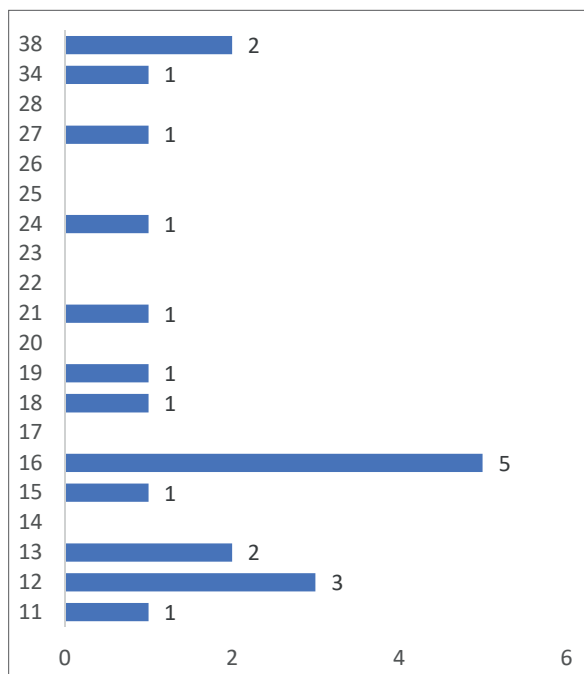
FIG. 19. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Selection of pottery from site 16 (1-3, 6-7), an iron object from site 17 (4) and smelted lead piece from site 21 (5). Prepared by P. Pawlak

Odsetek ceramiki zdobionej dla materiałów częściowo obtaczanych wynosi 10,84%⁸. W przypadku ceramiki z Dąbrówki cecha ta wystąpiła w 6,83% zbioru, choć zaznaczyć trzeba, że między poszczególnymi zespołami pochodzącymi z owego kompleksu osadniczego (z obiektów tworzących zabudowę majdanu, z nawarstwień wałowych i z fosy) rejestrowano dość istotne różnice w zakresie dekorowania ceramiki – zawierały się one w szerokim przedziale od 4,4 do aż 19,5% [Pawlak, Pawlak 2019b: 237-238]. Pod względem sposobu wykonania dominują licznie motywy ryte w formie dookólnych, poziomych linii oraz pasm poziomych (ryc. 14.3, 16.6-7, 17.2, 18.4), względnie krzyżujących się (ryc. 17.8), wykonanych kilkuzębnym grzebieniem, wreszcie rozbudowane systemy zdobnicze w postaci kombinacji linii poziomych i falistych (ryc. 14.4, 14.6), wielokrotnych linii falistych rytym grzebieniem (ryc. 17.4) lub rylcem oraz pojedynczej linii zygzakowatej umieszczonej na szyjce jednego z naczyń. Z innych rozbudowanych systemów ornamentacyjnych wymienić można poziome pasmo ograniczone od góry i od dołu wielokrotną linią wykonaną grzebieniem, w którym znajdują się podwójne lub potrójne pionowe linie wykonane szerokim rylcem, rozmieszczone w pewnych odstępach od siebie (ryc. 15.4). W zestawie stosowanych dekoracji znajdują się również motywy kłute, wykonane rylcem, względnie patykiem o grubszym zakończeniu (ryc. 17.1). Na jednym z naczyń nakłuwane, ukośne linie współwystępują z dookólnymi, poziomymi liniami rytymi, zajmując całą górną strefę – od załomu brzuśca po wylew (ryc. 16.4, 19.6). Na innym naczyniu znajduje się kombinacja wielokrotnej linii falistej, wykonanej grzebieniem oraz umieszczonych poniżej tego pasma licznych nakłuc wykonanych rylcem/patykiem (ryc. 16.2).

Wielkość naczyń częściowo obtaczanych z Biechowa jest dość zróżnicowana, a wiarygodnych informacji w tym zakresie dostarcza analiza wartości średnic wylewów. Pomiary wykonane w przypadku 20 garnków mieszczą się w granicach 11-38 cm (ryc. 20). Nie stwierdzono występowania naczyń o określonych gabarytach w konkretnych obiektach. Największe pojemniki zasobowe, o rekonstruowanych wartościach średnic wylewów 34 cm (1x) i 38 cm (2x), które służyły zapewne do przechowywania produktów sypkich (zboża, groch, soczewica, kasza, mąka), wystąpiły w dwóch obiektach: 16 (dwukrotnie) oraz 17 (jednostkowo). W zbiorze przeważają licznie (14 jednostek) pojemniki małych i średnich rozmiarów (11-19 cm), które wchodziły w skład standardowego zestawu naczyń wykorzystywanych w przeciętnym domostwie. Okazy mniejszych rozmiarów służyły zapewne, wraz z naczyniami drewnianymi, do picia, pozostałe zaś, nieco większe, używano również do przyrządzania posiłków. Świadczą o tym dobitnie ślady okopceń i sady na zewnętrznych powierzchniach niektórych ścianek. Jak już wspomniano wcześniej, liczne fragmenty naczyń zalegające wraz z fragmentami prażnic,

⁸ Podana wartość odnosi się do całego zbioru ceramiki częściowo obtaczanej, łącznie z fragmentami den. Uwzględniając wyłącznie ułamki wylewów oraz brzuśców, w tym w pełni zrekonstruowane naczynia, udział pojemników ornamentowanych wynosi 11,8%.

w zdecydowanej większości poniżej warstwy bruku kamiennego w obiekcie 16, nie stanowiły jednak jego pierwotnego wyposażenia, lecz użyto ich wtórnie jako swoistego materiału izolacyjnego – rodzaju wkładki podtrzymującej temperaturę w piecu. Może o tym świadczyć wtórne przepalenie pewnej części zbioru oraz ślady okopcenia widoczne również na wewnętrznych ściankach naczyń.

RYC. 20. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Średnice wylewów naczyń częściowo obtaczanych. Oprac. P. Pawlak

FIG. 20. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Diameters of partially slow-wheel turned vessel spouts. Prepared by P. Pawlak

Ceramika całkowicie obtaczana

Dysponujemy zbiorem ułamków 9 wylewów, 31 brzuśców oraz 4 den naczyń całkowicie obtaczanych. Mimo wyklejenia części materiału nie udało się dokonać pełnej rekonstrukcji formy żadnego z pojemników. Ceramika ta wystąpiła w wypełniskach 10 obiektów – wszystkie z nich, poza jamą 6, są związane z osadą wczesnośredniowieczną. W ośmiu z nich współwystępowała z wytworami

częściowo obtaczanymi (tabela 2), a jedynie w obiekcie 15 stanowiła wyłączny składnik tzw. materiałów ruchomych.

Masy garncarskie użyte do wykonania naczyń całkowicie obtaczanych cechuje przewaga średnioziarnistej (1-2 mm) domieszki tłucznia, rzadziej piasku, użytych zwykle w średniej ilości. Podkreślić należy stosunkowo wysoki standard technologiczno-stylistyczny owych wytworów, przejawiający się właściwym doбором masy schudzającej glinę, odpowiednim jej przygotowaniem, dobrym opanowaniem techniki lepienia przy użyciu koła garncarskiego, na wypale kończąc. Jest to więc materiał o odpowiedniej twardości i spoiwości tworzywa (ceramika nie kruszy się). Kilka fragmentów wyróżnia się bardzo dobrymi parametrami technologiczno-stylistycznymi, czytelnymi w zastosowaniu drobnej domieszki schudzającej, niewidocznej na powierzchni, gładkich lub prawie gładkich fakturach oraz w doskonałym „twardym” wypale. Ich wyjątkowy charakter podkreśla dodatkowo precyzyjne wykonanie dekoracji przy użyciu grzebienia oraz być może rylca (ryc. 14.2, 15.5, 16.1, 18.2, 19.3, 19.7).

W całości mamy do czynienia z garnkami, przeważnie o esowatym przekroju ścianki, z brzuścem o łagodnym, rzadziej silniej profilowanym załomie, z wylewem wychylonym łukowato na zewnątrz i brzegiem opracowanym płasko, sporadycznie nieznacznie łukowatym (lekko wklęsłym), diagonalnie ściętym (ryc. 15.3, 15.6, 16.1, 16.9), rzadziej profilowanym (ryc. 16.3). Odmienne uformowany jest wylew jednego z naczyń o doskonałych parametrach technologicznych, pochodzący z wypełniska obiektu 16. Jest on łukowato wygięty na zewnątrz, silnie profilowany, z ukształtowanym w dolnej partii okapem (ryc. 14.2, 19.7).

Każde z czterech den miało odmienną formę: płaską nieznacznie wyodrębnioną, niewyodrębnioną wklęsłą, niewyodrębnioną o nieokreślonej formie podstawy oraz niewyodrębnioną lekko wklęsłą; dwukrotnie odnotowano dookołny pierścień. Obecność pierścienia dookołnego wraz z wklęsłą formą podstawy interpretowane są jako dowód na stosowanie tzw. nakładek centrujących na koło garncarskie [Rzeźnik 1995: 28 i n.]. Podczas mocowania podstawy naczynia na kole używano jako podsypki piasku, popiołu oraz tłucznia. Występowanie płasko ukształtowanych den może sugerować, że mamy do czynienia z zespołem pochodzącym z początkowego stadium wytwarzania i użytkowania ceramiki całkowicie obtaczanej.

Na 33 ułamkach (75%) stwierdzono ornament, który w większości przypadków stanowiły dookołne linie ryte (ryc. 15.6) oraz bruzdy, niekiedy w kombinacji z nakłuciami wykonanymi grzebieniem (ryc. 16.5) oraz zestawienia złożone z pojedynczej lub wielokrotnej linii falistej wykonanej grzebieniem lub z pionowymi liniami rytymi (ryc. 16.3). Licznie występowała ornamentyka strefowa, którą tworzyły kompozycje dookołnych, poziomych linii rytých, względnie silniej odwzorowanych bruzd oraz pasm ukośnych nakłuc wykonanych kilkuzębnym grzebieniem (ryc. 16.9). Znaczną powierzchnię (od szyjki po strefę poniżej załomu brzuśca) jednego z naczyń pokrywały pasma: pojedynczej rytej linii falistej,

gęsto rozmieszczonych dookolnych linii poziomych, ukośnych nakłuć wykonanych wielozębnym grzebieniem oraz ponownie poziomymi liniami rytych (ryc. 16.1). Rejestrowano również zdobienie trójelementowe złożone z dookolnych żłobków, wielokrotnej linii falistej oraz ukośnych nakłuć grzebienia (ryc. 17.3), ukośnych nakłuć, ukośnych rytych kresek oraz zwielokrotnionej linii falistej (?), ukośnych nacięć wykonanych rylcem, dookolnych linii poziomych oraz ukośnych nakłuć grzebienia. Warto podkreślić, że ceramika analogiczna pod względem technostylistycznym, w tym egzemplarze zdobione rozbudowanym ornamentem strefowym, znane są ze starszych prospekcji terenowych prowadzonych na grodzisku w Biechowie (stanowisko 2) [Hensel 1950: ryc. 19].

Co najmniej trójpasmowy układ znajduje się na ułamku wylewu o doskonałych cechach technostylistycznych – tuż pod wylewem (okapem) umieszczono precyzyjnie wykonane wielozębnym (dziesięciozębnym?) grzebieniem ukośne, gęsto rozmieszczone odciski, poniżej znajduje się pasmo kilku dookolnych, poziomych żłobków, natomiast na barku kolejne pasmo odcisków grzebienia w układzie diagonalnym. Zwraca uwagę wyjątkowa precyzja opisanego zdobienia (ryc. 14.2, 19.7). Brak wyraźnych odniesień do owego przykładu w znanych zespołach ceramiki. Wydaje się, że wyjątkowo w tym przypadku należy bardziej sięgać do ewentualnych podobieństw w wytworach związanych z północną strefą oddziaływań w zakresie stylistyki form naczyń i zdobnictwa (odpowiadające wydzielonej dla terenów Meklemburgii ceramice typu Vipperow, a na Pomorzu Zachodnim i Środkowym – rodzinie typów „G”) [Schuldt 1956; Łosiński, Rogosz 1983: 212-215]. Na dwóch ułamkach brzuśca innego naczynia, cechującego się doskonałymi parametrami technostylistycznymi, widnieje ornament w postaci dwóch pasm ukośnych nakłuć wielozębnego grzebienia, przedzielonych pasmem kilku dookolnych, poziomych żłobków (ryc. 15.5, 19.3).

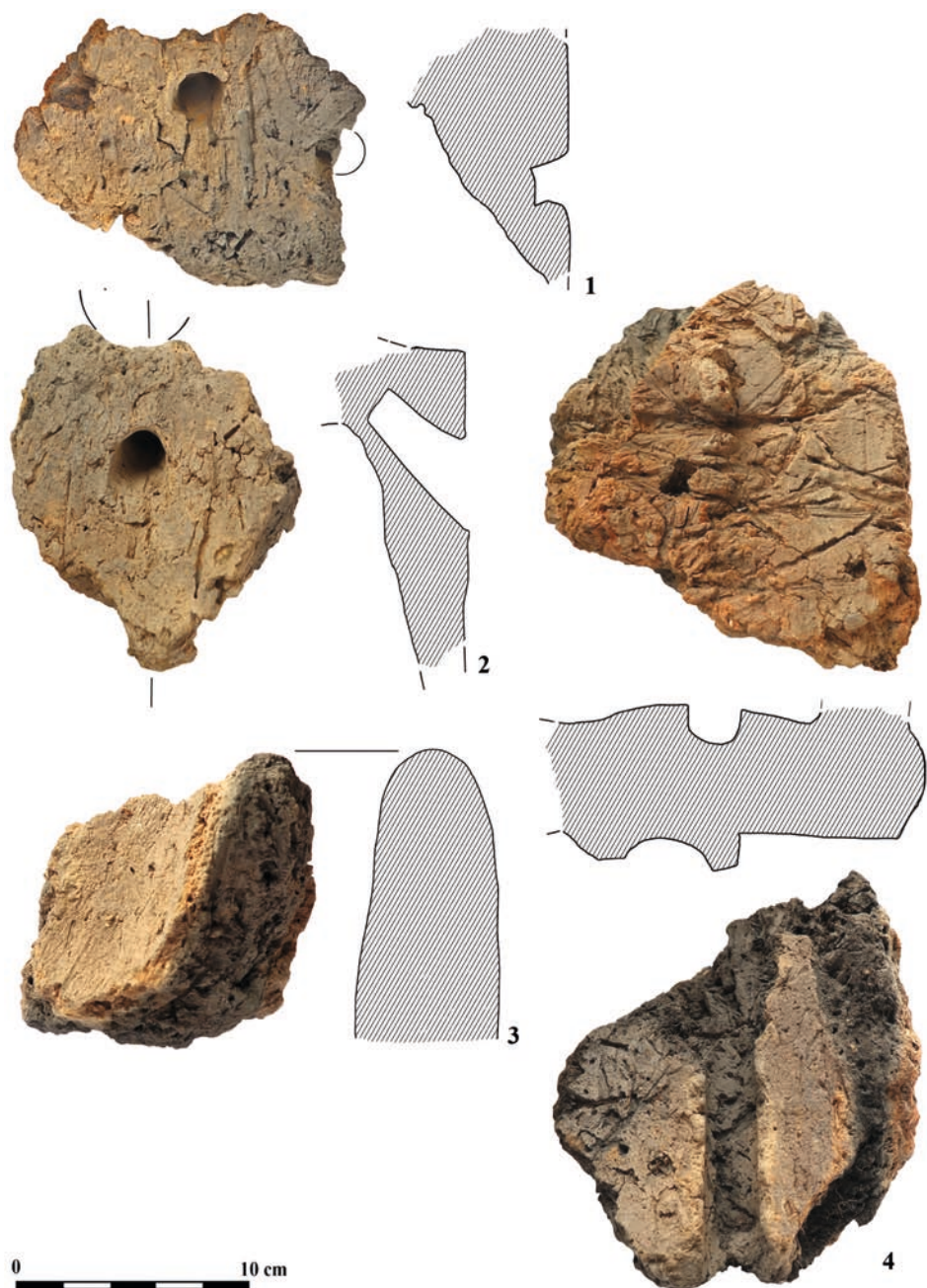
Wielkość naczyń określona na podstawie pomiarów średnic wylewów była zróżnicowana i mieściła się w granicach 15-34 cm. Pomimo znacznej różnicy dzielącej skrajne wartości, większość pomiarów zawierała się w przedziale 15-21 cm i dotyczyła garnków średniej wielkości. Pozyskany z powierzchni wykopu 1 ułamek brzuśca możemy dość pewnie łączyć z nieco młodszym odcinkiem wczesnego średniowiecza (faza E).

Przeprowadzona analiza ceramiki całkowicie obtaczanej pozwala przyjąć, że mamy do czynienia niemal w pełni z wytworami, których cechy nawiązują do ceramiki zaliczonej przez Zofię Hilczerówną do grupy D, wydzielonej dla zespołów ceramicznych z południowo-zachodniej Wielkopolski [Hilczerówna 1967: 123-139; por. też Hilczerówna 1960: ryc. 23.i, 24, 31-32, 36; Dzieduszycki 1972: ryc. 17.2-3, 17.5, 18, 20.1-3], ale występującej licznie w całej południowej strefie wymienionego regionu oraz na pograniczu śląsko-wielkopolskim [Zamelska 1995: np. ryc. 8, 11-15; Teske 2005: ryc. 2; Kolenda, Zamelska-Monczak 2021]. Wskazane odniesienia do materiałów z terenu południowej Wielkopolski, szczególnie w przypadku ceramiki zdobionej ornamentem strefowym, pozwalają

przywołać sformułowaną już wcześniej konstatację o braku wyraźnych odniesień w biechowskich zespołach częściowo obtaczanych do ceramiki znamionującej związki z szeroko pojętą strefą północną (Pomorze, Meklemburgia), głównie w kontekście braku naczyń typu Menkendorf-Szczecin. Uwzględniając powyższe spostrzeżenia, można przyjąć, że wytwórczość ceramiczna reprezentowana przez analizowane materiały bazowała na miejscowych wzorcach oraz na nurcie garncarstwa południowo-wielkopolskiego, czytelnego w stylistyce znamionującej wytwory całkowicie obtaczane, zdobione rozbudowanymi wątkami strefowymi.

Fragmenty prażnic

Wyjątkowe odkrycie stanowią fragmenty prażnic, pochodzące w znakomitej większości z wypełniska obiektu 16 (117 spośród 121 fragmentów). Z wyjątkiem pojedynczych egzemplarzy mamy do czynienia z destruktem jednego pojemnika. Pomimo bardzo dużej liczby ułamków rekonstrukcja większych choćby partii okazała się niemożliwa. Jest to efekt działania wysokiej temperatury oraz sposobu potraktowania prażnicy, którą zapewne dodatkowo pokruszono, aby dokładniej wypełnić niewielką przestrzeń pieca materiałem ceramicznym. O ile same prażnice są dość typowym wytworem spotykanym na stanowiskach wczesnośredniowiecznych, to zachowane na nich odciski w postaci dranic lub drążków należą do rzadkości. Na licznych fragmentach analizowanego egzemplarza zachowały się negatywy żerdzi, które były widoczne w postaci głębokich, równoległych zagłębień o średnicy 2-3 cm (ryc. 21-22). Wobec sygnalizowanego rozdrobnienia materiału nie ma możliwości, by odtworzyć zakres występowania negatywów – czy znajdowały się jedynie na brzegach (np. ryc. 22.1), czy też na całej szerokości dna. Ich analiza wskazuje, że masę utworzoną z gliny wymieszanej z sieczką wyklejano na ułożonych równolegle drążkach – na dwóch fragmentach widnieją aż trzy, niemal stykające się ze sobą odciski, jednak w pozostałych przypadkach dzielące je odległości są większe. Półokrągłym w przekroju zagłębieniom towarzyszą pojedynczo zachowane na przeciwległej powierzchni odciski dranic (ryc. 21.4). Na dwóch fragmentach zachowały się otwory po kilku wbitych ukośnie w dno naczynia patykach o średnicy 1,5-2 cm. Nagromadzenie różnego rodzaju negatywów bez możliwości jednoznacznego ustalenia ich charakteru i funkcji sprawia, że trudno odtworzyć sposób użytkowania opisywanego przedmiotu. Jednocześnie nie można go interpretować, choć wydaje się to interesujące, wyłącznie jako wylepienia rusztu w piecu. Przeczy temu obecność charakterystycznych dla prażnic, uniesionych pionowo, niewysokich ścianek i ich prosty – niezaokrąglony (dopasowany do kształtu wnętrza pieca) kształt.

RYC. 21. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Fragmenty prażnicy z obiektu 16. Oprac. E. Pawlak
FIG. 21. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Fragments of a drying pan from object 16.
Prepared by E. Pawlak

Ryc. 22. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Fragmenty prażnicy z obiektu 16. Oprac. E. Pawlak

FIG. 22. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Fragments of a drying pan from object 16.

Prepared by E. Pawlak

Brak analogii do zastosowanych tu rozwiązań nie ułatwia interpretacji, zatem może mamy do czynienia z urządzeniem wykonanym *ad hoc*, w sposób odpowiadający aktualnym potrzebom mieszkańców biechowskiej osady.

Prócz opisanych wyżej fragmentów z wypełniska pieca pochodzi kilka fragmentów prażnic (ryc. 22.2) różniących się nieco składem masy garncarskiej. Zawierają one mniejszą ilość organicznej domieszki, co skutkowało bardziej „gęstą” strukturą ścianek i mniej porowatą fakturą ścianek.

Przedmioty z innych surowców

Poza ceramiką, bryłami polepy oraz kośćmi zwierzęcymi, pozyskano 10 przedmiotów z innych surowców. Cztery z nich (oprawka z poroża, 2 przedmioty żelazne, kulka kamienna) pochodzą z wypełniska obiektu 17, jeden (wytopek ołowiany) z obiektu 21, natomiast pozostałych pięć znajdowało się w warstwie humusu (wykonane z żelaza: nóż, gwóźdź, pręt, względnie gwóźdź i 2 nieokreślone przedmioty).

Oprawka z poroża ma formę walca o wysokości 2,2-2,4 cm, średnicy 2,2-2,6 cm oraz średnicy otworu ok. 1-1,2 cm; powierzchnia przedmiotu nie jest zdobiona (ryc. 17.6, 18.5). Mimo różnych koncepcji dotyczących przeznaczenia oprawek [Pawlak, Pawlak 2008a: 66-69 – tu przegląd zabytków tego typu], najczęściej przyjmuje się ich związek z rękojeściami noży, choć przedstawia się również i inne propozycje – np. jako ustniki instrumentów muzycznych lub wabików, pionki do gier, podstawy figur szachowych, przesłiki i paciorki naszyjników [Cnotliwy 2001: 139-140]. Na rzecz ich interpretowania jako oprawek rękojeści noży przemawiały w swoim czasie sugestywne przedstawienia trzech noży (z grobów: 25/92, 53/1 i 86/2) wraz z kościanymi tulejkami, które odkryto na cmentarzysku w Dziekanowicach, gm. Łubowo, stan. 22, datowanym w ogólnych ramach od końca X do końca XIII w. [Wrzesińska, Wrzesiński 2003, ryc. 4; 2021: 171]. Właśnie dziekanowickie znaleziska posłużyły Eugeniuszowi Cnotliwemu do potwierdzenia funkcji omawianych przedmiotów jako oprawki rękojeści noży [Cnotliwy 2013: 79]. Z monografii cmentarzyska wynika natomiast jednoznacznie, że elementy kościane i metalowe w wymienionych grobach znajdowały się osobno i jedynie w grobie 53/1 wystąpiły przy lewym pasie, choć w tym przypadku brak informacji, czy znajdowały się razem, czy osobno [Wrzesiński 2022: 186, katalog źródeł na płytach CD: 202, tabl. 436]. Wobec braku jednoznacznych przesłanek, jak choćby ślady rdzy na wewnętrznych powierzchniach tulejek, należy raczej wykluczyć ich funkcję jako oprawek. Zagadnienie funkcji owych wytworów należy zatem na tym etapie badań uznać za niewyjaśnione. Również z dolnej części obiektu 17 pochodzi niewielka kulka kamienna o nieznacznie owalnym kształcie i średnicy 2,4-2,9 cm (ryc. 17.7). Kulki kamienne o podobnych rozmiarach znane są ze stanowisk wczesnośredniowiecznych: np. z Dziekanowic (cmentarzysko),

Wolina, Opola, Wrocławia, Poznań [Wrzesiński 1993: 163 oraz 168, ryc. 5.B i 5.D; Cnotliwy 1959: 238-239, tabl. IV.8; Jamka 1949: 34-35; Kaźmierczyk 1990: 196-197; Niesiołowska, Perzyńska, Żak 1960: 137, ryc. 66.4; Pawlak, Pawlak 2005; ryc. 9.8]⁹. Według Józefa Kaźmierczyka [1990: 196-197] mniejsze okazy kulek (o średnicy 1,5-1,6 cm) mogły służyć do gry, natomiast nieco większe (o średnicy 1,7-2,1 cm) mogły być używane jako pociski do proc. Broń ta była znana i wykorzystywana we wczesnym średniowieczu, choć jej znaleziska, z uwagi na surowiec organiczny, z którego były wykonane, są niezmiernie rzadkie (w Polsce znane są z Gdańska, Szczecina oraz Ostrowa Lednickiego) [Wrzesiński 2000; Bogacki 2009: 78-79; Kowalska 2010]. W przypadku okazów „kulek” uformowanych stożkowato J. Kaźmierczyk przyjmował, iż mogły imitować pisanki. Eugeniusz Cnotliwy [1959: 238-239] sądził, iż kulki mniejszych rozmiarów mogły być używane jako pociski do proc. W przypadku młodszych znalezisk (głównie od początku XIII do XV/XVI w.) wykonanych z gliny, szkła i kamienia, przypuszcza się, że mogły one służyć również do gry [Olczak 1999; Borkowski 1999: 198; Antowska-Gorączniak 2005: 204; Romanowicz 2016: 63-64].

Z górnej części jamy 17 pochodzi silnie przepalony przedmiot żelazny – zaagięty dwustronnie pręt (?) o zachowanej długości 8,5 cm, z warstwą drewna, które wtórnie (?) przywarło do powierzchni (ryc. 19.4). Z wypełniska rowu 21 pozyskano przedmiot ołowiany, tzw. wytoppek, potwierdzający produkcję metalurgiczną w obrębie osady. Znaleziono go jednak na powierzchni obiektu, stąd nie można wykluczyć, że jest on związany z nieco młodszym etapem osadnictwa na tym terenie. Być może stanowi świadectwo tego typu działalności w najbliższej strefie pobliskiego grodu, abstrahując od czasu jego powstania. Wytwórczość metalurgiczna (zapewne również złotnicza), z licznymi pozostałościami surowca, w tym ołowianego (również w formie wytopków), poświadczona jest między innymi w bezpośrednim sąsiedztwie Ostrowa Lednickiego, na osadzie w Rybitwach (stanowisko 12), usytuowanej w pobliżu przyczółku mostu tzw. poznańskiego, na zachodnim brzegu jeziora Lednica. Pozostałości owej pracowni datowane są na 2. połowę X i 1. połowę XI w. [Łastowiecki 1996: 251-257; Banaszak 2000; Banaszak, Tabaka 2008: 123-124]. Na uwagę zasługuje także dobrze zachowany nóż żelazny pozyskany z powierzchni wykopu, który z uwagi na formę można bez zastrzeżeń uznać za element związany z osadnictwem wczesnośredniowiecznym. Jest to egzemplarz z dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem i nieznacznie łukowato uformowanym grzbietem. Całkowita długość przedmiotu wynosi 16,5 cm (długość ostrza – 12 cm, długość trzpienia – 4,5 cm); zachowana szerokość ostrza wynosi maksymalnie 1,5 cm, grubość grzbietu – 0,55 cm, szerokość trzpienia 0,6-0,9 cm, a jego grubość 0,3-0,4 cm (ryc. 18.1). Nóż z Biechowa można z pewnym zastrzeżeniem sklasyfikować w typologii zaproponowanej przez

⁹ Kulka kamienna odkryta została również na cmentarzysku na poznańskiej Śródcie, w grobie kobiety zmarłej w wieku *Adultus/Maturus*, co sprawia, że jednoznaczna interpretacja przeznaczenia owego przedmiotu jako pocisku do procy nie musi być w tym przypadku wiążąca.

Ryszarda Rogosza dla zabytków ze Szczecina, w ramach typu II, odmiany b. Należy wszakże podkreślić, że egzemplarz biechowski ma łukowato ukształtowaną krawędź tnącą, co odróżnia go dość wyraźnie od noży zaliczonych do wymienionego typu. Nie można jednak wykluczyć, że forma ostrza noża z Biechowa powstała w efekcie długiego/intensywnego użytkowania. Egzemplarze typu II występują w Szczecinie w nawarstwieniach datowanych na koniec X w. [Rogosz 1983: 265].

Datowanie osady w Biechowie

Wyniki analizy źródeł ruchomych, a przede wszystkim ceramika, pozwalają przedstawić propozycję ich datowania oraz umożliwiają określenie metryki reliktywów zasiedlenia. W dalszej kolejności pozwoli to usytuować odkryty fragment osady w periodyzacji biechowskiego zespołu osadniczego. Zbiór fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych cechuje występowanie dwóch zasadniczych komponentów – wytworów częściowo oraz całkowicie obtaczanych (przy jednostkowym udziale ceramiki całkowicie ręcznie lepionej). Taki stan rzeczy jest typowy dla określonych etapów w rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa na ziemiach polskich, stąd decydujące znaczenie dla formułowania wniosków dotyczących datowania ma udział obu komponentów w poszczególnych zbiorach ceramiki. Mimo różnic w tym zakresie stwierdzonych w poszczególnych obiektach uznano, że w obrębie wymienionych dwóch grup techno-stylistycznych ceramiki mamy do czynienia z materiałami o homogenicznym charakterze, co ma decydujący wpływ na ich datowanie. Z badań Michała Kara, których przedmiotem są główne ośrodki formującego się państwa Piastów, wynika, że początek występowania wytworów całkowicie obtaczanych w tamtejszych zbiorach ceramiki odnieść można do 2. ćwierci X w. Równocześnie badacz ten stwierdza, że w 2. i 3. ćwierci X w. udział tego typu ceramiki oscyluje w granicach 10-30% [Kara 2006: 227]. W innych publikacjach M. Kara przyjmuje, że w głównych ośrodkach tworzącego się państwa Piastów w 1. połowie (głównie w 2. ćwierci) – początku 3. ćwierci X w. udział ceramiki całkowicie obtaczanej wynosił 3-35% (najczęściej 10-15%). [Kara 2004: 269, 2009: 257]. Od połowy X w. mamy do czynienia z nagłym i stałym wzrostem tej kategorii wytworów, który sięga 45-55% [Kara 2009: 258]. Niestety, jeżeli chodzi o główne ośrodki piastowskie, nie dysponujemy datowaniem niezależnym od ustaleń archeologów, co utrudnia wnioskowanie w zakresie ustalania metryki zbiorów ceramiki w miejscach, w których wykonanie badań dendrochronologicznych jest niemożliwe. Wprawdzie istnieją już pokaźne zestawienia dat przyrodniczych, pochodzących z nawarstwień wałów wielu grodów, jednakże niejednokrotnie trudno jest odnieść do nich poszczególne sekwencje nawarstwień odsłanianych we wnętrzach warowni wraz z zawartym w nich materiałem zabytkowym. Do wyjątków należy zaliczyć Santok – w przypadku wydzielonych tam poziomów osadniczych dysponujemy danymi dotyczą-

cymi struktury ceramiki, głównie w kontekście udziału dwóch zasadniczych grup techno-stylistycznych, oraz wynikami datowania przyrodniczego (radiowęglowego) [Zamelska-Monczak 2019: 71 i n.]. Dla analizowanych materiałów najbardziej istotne znaczenie mają dane odnoszące się do ceramiki pochodzącej z santockiego V poziomu osadniczego (G V), którego datowanie zamyka się w 1. połowie X w. Udział ceramiki częściowo obtaczanej wynosił tam 91%, ceramiki całkowicie obtaczanej 7%, a pozostałą część stanowiły wytwory całkowicie ręcznie lepione. Warto dodać, że w kolejnym poziomie osadniczym (G VI), datowanym na 2. połowę X i 1. połowę XI w., udział pierwszej kategorii wynosił 60,5%, natomiast drugiej już 36% (pozostałą część stanowi ceramika całkowicie ręcznie lepiona) [Indycka-Grabarczyk, Zamelska-Monczak 2019: 161-165]. Pewnych odniesień możemy się doszukać na Ostrowie Tumskim w Poznaniu. Na stanowisku Ostrów Tumski 10, w wykopie XXIV, z warstw tworzących poziom datowany na IX-1. połowę X w., ceramika częściowo obtaczana (GT II) stanowiła 69,87%, ceramika tzw. „przejściowa” (GT II/III) – 22,52%, natomiast całkowicie obtaczana (GT III) – 7,61%. W przypadku warstw, których metrykę określono na połowę X w., ceramika poszczególnych kategorii stanowiła odpowiednio: 56,91, 7,32 oraz 35,77% [Dębski, Sikorski 2005: 31 i n.]. Z powyższego zestawienia można wysunąć wniosek, że ceramika z Biechowa nawiązuje pod względem struktury do materiałów datowanych w Poznaniu na okres do połowy X w. Inny przykład pochodzi z Zagórza na poznańskim Ostrowie Tumskim. Dla naszych rozważań istotne znaczenia mają warstwy X, XI, XII i XIIa, datowane na połowę X w. Udział ceramiki całkowicie obtaczanej wynosił tam odpowiednio: 25,81, 26,42, 28,37 oraz 7,54% [Pawlak, Pawlak 2005: 42-143]. Podane wielkości pozwalają przyjąć, że ceramikę z Biechowa oraz odkryte tam obiekty należy datować na 2. i być może początek 3. ćwierci X w. Należy jednak pamiętać, że procesy związane z upowszechnianiem się pewnych trendów w garncarstwie przebiegać mogły nieco odmiennie na różnych terenach, w zależności od postępu ekspansji państwa piastowskiego. Pojawienie się ceramiki z rozbudowanym ornamentem strefowym łączy się zwykle z południowo-zachodnią Wielkopolską. Wymieniane są przy tej okazji zespoły ceramiki z wytworami tego rodzaju z grodziska w Daleszynie. Gród ten według ustaleń opartych częściowo na wynikach badań dendrochronologicznych funkcjonował od początku (?) do około połowy X w. [Kara 2004: 269, 2006: 221]. Należy się zgodzić z Krystianem Chrzanem, który wskazuje na brak jednoznacznego potwierdzenia występowania ceramiki zdobionej strefowo na początku X w. Opowiada się on raczej za około połową tego stulecia jako najbardziej prawdopodobnym czasem, w którym ten specyficzny nurt garncarstwa znajduje swoje odzwierciedlenie w badanych zespołach ceramiki [Chrzan 2024: 170]. Uwagę tę należy niewątpliwie odnieść także do materiałów biechowskich. Mielibyśmy więc do czynienia z zespołem, w którym naczynia całkowicie obtaczane pojawiły się w końcowym etapie funkcjonowania odkrytej części osady. Mając na względzie zróżnicowane tempo przyjmowania się nowości w wytwórczości garncarskiej

w poszczególnych ośrodkach, przywołać można przykład zespołu osadniczego w podpozańskiej Dąbrówce, który przestał funkcjonować na przełomie 1. i 2. lub, co bardziej prawdopodobne, w 2. ćwierci (w latach 30.) X w. [Pawlak, Pawlak 2019c: 487; Pawlak et al. 2024: 86]. Z badań przeprowadzonych na grodzisku oraz w bezpośrednim jego otoczeniu wynika, że udział ceramiki całkowicie obtaczanej był tam marginalny i wynosił 0,06% [Pawlak, Pawlak 2019b: 267].

Osada w Biechowie w kontekście lokalnego zespołu osadniczego

Nie sposób nie odnieść się w tym miejscu do danych zawartych na karcie AZP opracowanej dla stanowiska 18. Krzysztof Szamałek, który ustalił chronologię fragmentów naczyń zebranych na tym terenie podczas badań powierzchniowych w 1986 r., rozdzielił cały wczesnośredniowieczny zespół na dwie grupy: do pierwszej, datowanej na fazę A-B wczesnego średniowiecza, zaliczył 2 okazy, a do drugiej, datowanej na fazę E – 11 jednostek. Wydaje się, że wpływ na rozdzielenie obu grup i ich rozłączne datowanie miał pobliski biechowski gród, którego powstanie wyznaczono na XI w., po odnowieniu się organizacji państwa Piastów po kryzysie lat 30. tego stulecia [Brzostowicz 2003: 99-101]. Na podstawie analizy materiałów pozyskanych w czasie badań powierzchniowych K. Szamałek przyjął istnienie dwóch faz: przedgrodowej, której wyznacznikiem były – jak można się domyślać – ułamki naczyń częściowo obtaczanych (choć trudno dociec na jakiej podstawie badacz ten wyznaczył ich chronologię na początek wczesnego średniowiecza), oraz fazy współczesnej grodowi, z którą utożsamiał cały zbiór naczyń całkowicie obtaczanych. Odkryte przez nas zespoły, w których w poszczególnych obiektach w sposób naturalny współwystępują obie kategorie wytworów, pozwalają podać w wątpliwość tak wczesną metrykę osady, odnoszącą się do fazy A-B. W świetle uzyskanych wyników nie wydaje się, by początek wczesnośredniowiecznego osadnictwa na stanowisku 18 w Biechowie widzieć wcześniej niż w 1. połowie X w., choć nie można zupełnie wykluczyć, że w jakiejś jego strefie (nieobjętej badaniami), mogą znajdować się nieco starsze relikty.

Stanowisko 18 w Biechowie należy odnosić do głównego centrum osadniczego w tym rejonie, czyli do grodu, którego relikty oddalone są o około 160 m od terenu naszych prac. Jest on utożsamiany najczęściej z występującą w źródłach pisanych kasztelanią (*territorio Beccoviensi*), który szczególnie ważną rolę odegrał podczas walk pomiędzy Władysławem Odonicem a Henrykiem Brodatym w latach 1233-1234, w wyniku których książę śląski zajął ziemie wielkopolskie aż po Wartę [Zientara 1997: 313; Pelczar 2013: 261 i n.]¹⁰. We wschodniej części grodziska wzniesiono w późnym średniowieczu nasyp, na którym mieściły

¹⁰ Na różne rozumienie przez historyków terminu *territorio Beccoviensi* zwrócił uwagę Michał Brzostowicz [2003: 101].

się kolejne rezydencje właścicieli, a następnie, przynajmniej do początku XX w., znajdował się młyn wiatrowy [Grygiel, Jurek 1996: 256 i n.] (ryc. 1.1).

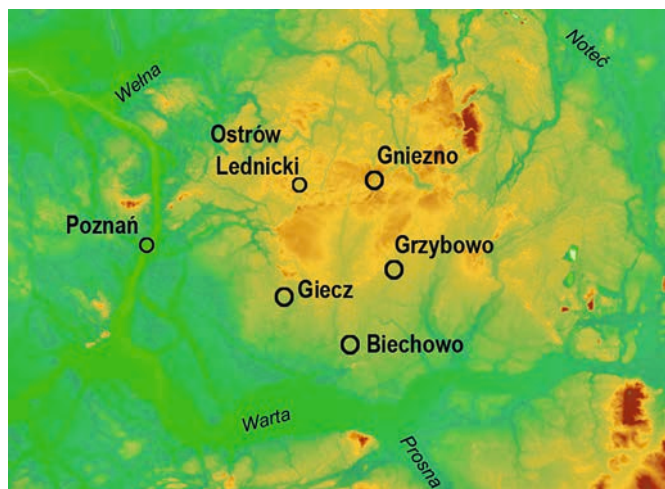
Starsza warownia, obejmująca powierzchnię wysuniętego w głąb doliny półwyspu, ma jednak znacznie wcześniejszą metrykę, a przyjętych ustaleń dotyczących czasu jej powstania nie można traktować jako ostateczne. W tym kontekście zwraca uwagę różnica pomiędzy ceramiką z rejonu grodziska, której ilustracje zamieszczone zostały w publikacji z połowy XX w. [Hensel 1950: ryc. 19], a zbiorem ułamków naczyń pozyskanych w trakcie badań powierzchniowych, przeprowadzonych w latach 90. ubiegłego stulecia. Młodsze badania dostarczyły wyłącznie ceramikę całkowicie obtaczaną, łączoną z XI-XIII wiekiem oraz młodszą [Grygiel, Jurek 1996: 256 i n., szczególnie ryc. 203-205], korespondując z przytaczaną już wcześniej, mocno ugruntowaną hipotezą o XI-wiecznych początkach grodu biechowskiego. Szukając wyjaśnienia dla tej zaskakującej rozbieżności warto przypomnieć, że podczas likwidacji nasypu gródka, który został rozwleczony po grodzisku, niwelując nieckę majdanu, wraz z masami ziemi rozproszonemu uległ także materiał zabytkowy. W sposób naturalny to właśnie młodsza ceramika zalega w humusie, zniekształcając obraz funkcjonującego tu osadnictwa.

Niejednoznaczny charakter źródeł ceramicznych wzmacnia analiza zdjęć lotniczych dostępnych na portalu Google Earth Pro. Na kolejnych fotografiach wykonanych w latach 2018-2020 i 2025 (pierwszą przedstawiono na rycinie 1.3) szczególnie dobrze widoczny jest większy, owalny zarys w północnej części półwyspu, do którego od strony południowej przylega mniejszy, o półowalnym kształcie. Charakterystyczny układ wyznaczników roślinnych trudno interpretować inaczej niż odwzorowanie zniszczonych wałów grodu i podgrodzia. Podkreślić należy szczególnie, że dwuczłonowa forma obiektu nie była do tej pory dostrzeżona. Prowadzi to nas do stwierdzenia, że zarys wałów nie musiał powstać w jednym czasie, a ich bardziej złożona forma pozwala domyślać się różnych faz rozbudowy. Oczywiście hipoteza o istnieniu starszej i młodszej fazy grodu wymaga potwierdzenia przede wszystkim metodą wykopaliskową, posiłkowaną np. badaniami geofizycznymi, jednak w świetle dostępnych materiałów wydaje się bardzo prawdopodobna. Co istotne, wyjaśnia ona nieregularny kształt widocznego wciąż w terenie wyniesienia dawnej warowni (ryc. 1).

Znaczenie Biechowa w czasach piastowskich może potwierdzać obecność kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła o domniemanej wczesnośredniowiecznej metryce, jednak poświadczono go źródłowo dopiero w 1510 r. [Kozierowski 1934: 14-15]. Właśnie z tym kościołem identyfikowano relikty nieokreślonej kamiennej budowli, o której Włodzimierz Kowalenko pisał: „na wschód od grodziska o jakieś 100 m, po obu stronach drożki doń prowadzącej, znajdują się fundamenty jakiejś budowli z dużych kamieni ułożone” [Kowalenko 1938: 178-179]. Jeśli przyjąć wczesną metrykę świątyni (XI-wieczną?), analogię dla takiego zespołu znaleźlibyśmy w pobliskim Gieczu. Warto w tym miejscu przypomnieć o cmentarzysku rzędownym znajdującym się „podobno na wschód od grodziska, przy

drodze do kościoła [Hensel 1950: 31], na którym odkryto szkielety z wyposażeniem (ceramika, w tym całe naczynia zdobione ornamentem falistym i poziomymi bruzdami, nóż żelazny, przęśliki gliniane, paciorki, ułamki narzędzi żelaznych i „połamany miecz żelazny oraz obręcz wiadra [w ułamkach]”). Obraz ten uzupełniają informacje o kościach ludzkich znajdujących w obrębie grodziska, przy nasypie kopca średniowiecznej i nowożytniej siedziby [Rajewski 1937: 31]. Okolice ośrodka biechowskiego musiały posiadać odpowiedni potencjał demograficzny i gospodarczy, który zapewniał stabilny rozwój osadnictwa. Ilustracją tego stanu rzeczy są liczne osady wczesnośredniowieczne znane z tego terenu [Brzostowicz 2003: 90 i n., ryc. 1], w tym również takie, których początki sięgają w głąb historii zasiedlenia okolic Biechowa, w czasach poprzedzających organizację państwową.

Istnienie grodu z podgrodziem w sercu najstarszego piastowskiego patrymonium nakazywałoby inaczej traktować biechowski zespół osadniczy. Podkreślimy, że zarówno od Giecza, jak i Grzybowa dzieli go odległość niespełna 15 km¹¹ (ryc. 23). Nie bez znaczenia jest także jego położenie na trasie prowadzącej na wschód, wzdłuż Warty, oraz ku ujściu Prosny. Być może powstania pierwszej warowni w Biechowie należy upatrywać znacznie wcześniej, choć nie sposób ustalić, czy budowniczymi byli Piastowie. Obecność osadnictwa datowanego na 2. ćwierć X w. może być przesłanką do doszukiwania się ewentualnych początków grodu właśnie w tym czasie.

RYC. 23. Biechowo, gm. Miłosław, stan. 18. Główne piastowskie grody oznaczone na podkładzie mapy fizjograficznej. Oprac. E. Pawlak
 FIG. 23. Biechowo, Miłosław municipality, site 18. Main Piast strongholds marked on a physiographic map. Prepared by E. Pawlak

¹¹ Odległości dzielące główne wczesnopiastowskie ośrodki mieszczą się w granicach 20-25 km. Wyjątkiem jest tylko Poznań, który jest oddalony od najbliższych mu Giecza i Ostrowa Lednickiego o 30 km.

Bibliografia

Wydawnictwo źródłowe

KDW – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1877. Wersja cyfrowa: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/12458/edition/20061?language=pl> [dostęp: 30.10.2025]

Literatura

ANTOWSKA-GORĄCZNIK O.

2005 *Zabawki i instrumenty muzyczne z najnowszych badań na Ostrowie Tumskim w Poznaniu (stanowisko 9 i 10)*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. 5, red. H. Kóčka-Krenz, Poznań, s. 201-213.

BANASZAK D.

2000 *Pozostałości domniemanej wczesnośredniowiecznej pracowni złotniczej ze stanowiska 12 w Rybitwach*, „*Studia Lednickie*”, t. 6, s. 45-67.

BANASZAK D., TABAKA A.

2008 *Pozostałości działalności gospodarczej na zapleczu grodu na Ostrowie Lednickim*, „*Studia Lednickie*”, t. 9, s. 115-131.

BOGACKI M.

2009 *Broń wojsk polskich w okresie średniowiecza*, Zakrzewo.

BORKOWSKI T.

1999 *Rozrywka – zabawki i drobna plastyka figuralna*, [w:] *Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10-11 w Wrocławiu, Wratislavia Antiqua. Studia z dziejów Wrocławia*, t. 1, red. C. Buško, J. Piekalski, Wrocław, s. 187-201.

BRZOSTOWICZ M.

2003 *Rozwój osadnictwa średniowiecznego na ziemi wrzesińskiej w świetle źródeł archeologicznych*, [w:] *Archeologia powiatu wrzesińskiego*, red. M. Brzostowicz, Poznań-Września, s. 89-118.

BRZOSTOWICZ M.

2016 *Ceramika*, [w:] *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Sławiu, woj. wielkopolskie. Wyniki badań archeologicznych*, red. M. Brzostowicz, Poznań, s. 33-43.

CHRZAN K.

2024 *Opracowanie wczesnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej ze stanowiska Łozina 17, pow. wrocławski. Wstęp do rozważań nad dziejami osadnictwa w północno-wschodniej i centralnej części obecnego Dolnego Śląska w X i XI w.*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 72, s. 153-185.

CHUDZIAK W.

1996 *Zasiedlenie strefy chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu (VII-XI wiek)*, Toruń

CNOTLIWY E.

1959 *Wczesnośredniowieczne wyroby kamienne ze stanowiska 4 w Wolinie*, „*Materiały Zachodnio-Pomorskie*”, t. 5, s. 219-249.

CNOTLIWY E.

- 2001 *Wolińskie oprawki stożkowe i cylindryczne. Zagadnienie funkcji, produkcji, ornamentacji i dytrybucji*, [w:] *Instantia est mater doctrinae. Księga jubileuszowa prof. dr. hab. Władysława Filipiaka*, red. E. Wilgocki, M. Dworaczyk, K. Kowalski, A. Porzeziński, S. Słowiński, Szczecin, s. 139-154.

CNOTLIWY E.

- 2013 *Przedmioty z poroża i kości z Janowa Pomorskiego*, *Studia nad Truso*, t. 2, red. M. Bogucki, M.F. Jagodziński, Elbląg, s. 13-181.

DĘBSKI A.

- 2021 *Wyroby ceramiczne z grodziska w Grzybowie, pozyskane w latach 2018-2019*, [w:] *Wczesnośredniowieczny gród w Grzybowie*, red. M. Danielewski, J. Wrzeziński, A. Głód, *Origines Polonorum*, t. 15, Warszawa, s. 261-308.

DĘBSKI A., SIKORSKI A.

- 2005 *Ostrów Tumski 10 – charakterystyka warstw i materiałów źródłowych w wykopie XXIV*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, red. H. Kóčka-Krenz, t. 5, Poznań, s. 23-58.

DZIEDUSZYCKI W.

- 1972 *Ceramika z wczesnośredniowiecznego Kaszowa w pow. milickim*, „*Archeologia Polski*”, t. 17, z. 2, s. 391-444.

DZIĘCIOŁOWSKI E.

- 1974 *Badania archeologiczne na stanowisku 2 przy ul. Wieżowej na Ostrowie Tumskim w Poznaniu w 1961 r.*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, red. W. Hensel, J. Żak, t. 4, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 161-192.

GRUSZKA B.

- 2012 *Przyczynek do poznania problematyki produkcji dziegciu/smoły drzewnej we wczesnym średniowieczu. Glińsk stan. 1, woj. lubuskie*, [w:] *Z najdawniejszych dziejów. Grzegorzowi Domańskiemu na pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. A. Jaszewska, Zielona Góra, s. 271-280,

GRYGIEL R., JUREK T.

- 1996 *Doliwowie z Nowego Miasta nad Wartą, Dębna i Biechowa. Dzieje rezydencji i ich właścicieli*, Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, nr 29, Łódź.

HENSEL W.

- 1950 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 1, Poznań.

HERRMANN J.

- 1966 *Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz*, Berlin.

HILCZERÓWNA Z.

- 1960 *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Daleszynie (stan. 2) w pow. gostyńskim*, *Prace Komisji Archeologicznej PTPN. Wydział Historii i Nauk Społecznych*, t. 4, z. 2, Poznań.

HILCZERÓWNA Z.

1967 *Dorzeczcie górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław.

INDYCKA-GRABARCZYK A., ZAMELSKA-MONCZAK K.

2019 *Naczynia ceramiczne*, [w:] *Santok. Strażnica i klucz Królestwa Polskiego. Wyniki badań z lat 1958-1965*, red. K. Zamelska-Monczak, Origines Polonorum, t. 13, Warszawa, s. 155-190.

JAMKA R.

1949 *Szczegółowe sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Opolu za okres 1948-1949*, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, t. 1, s. 1-59.

KARA M.

2004 *Archeologia o początkach państwa Piastów (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa, s. 253-317.

KARA M.

2006 *Nowe w archeologii Wielkopolski wczesnośredniowiecznej – 15 lat później*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce – 15 lat później*, red. W. Chudziak, S. Moździoch, Toruń-Wrocław-Warszawa, 207-244.

KARA M.

2009 *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*, Poznań.

KAŻMIERCZYK J.

1990 *Kamień w kulturze Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w wiekach X-XIII*, Wrocław-Warszawa.

KOBYLIŃSKA U., KOBYLIŃSKI Z.

2016 *Wschodnia granica zasięgu występowania wczesnośredniowiecznej ceramiki typu Menkendorf-Szczecin*, [w:] *Od Bachorza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*, red. B. Chudzińska, M. Wojenka, M. Wołoszyn, Kraków-Rzeszów, s. 233-242.

KÓČKA-KRENZ H., SIKORSKI A.

1992 *Góra, gm. Pobiedziska, woj. poznańskie, stan. 1. Wstępne wyniki badań z lat 1985-1991*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 1, s. 135-148.

KÓČKA-KRENZ H., SIKORSKI A.

1995 *Wyniki badań średniowiecznego zespołu osadniczego w Górze, gm. Pobiedziska, woj. poznańskie w 1993 i 1994 r., stan. 1*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 3, s. 93-106.

KOLENDA J., ZAMELSKA-MONCZAK K.

2021 *The North or the South? Early medieval ceramics decorated with a zoned ornament – the result of local changes or interregional contacts?* ‘Archeologické Rozhledy’, t. 73, s. 423-454.

KOWALENKO W.

1938 *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej (od VII do XII wieku)*, Poznań.

KOWALSKA A.B.

- 2010 *Wczesnośredniowieczne proce ze Szczecina – groźna broń, skuteczne narzędzie czy dziecięca zabawka?*, „Materiały Zachodniopomorskie”, Nowa Seria, t. 4-5 (2007/2008), z. 1. Archeologia, s. 151-166.

KOZIEROWSKI S.D.

- 1934 *Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Poznań.

KRĄPIEC M.

- 2021 *Analizy dendrochronologiczne*, [w:] *Wczesnośredniowieczny gród w Grzybowie*, red. M. Danielewski, J. Wrzesiński, A. Głód, *Origines Polonorum*, t. 15, Warszawa, s. 187-190.

KRYSZTOFIAK T.

- 2008 *Początki osady przygodowej w Gieczu (stan. 3) w świetle materiałów archeologicznych*, [w:] *Ad Oderam fluvium. Księga dedykowana pamięci Edwarda Dąbrowskiego*, red. B. Gruszka, Zielona Góra, s. 241-264.

ŁASTOWIECKI M.

- 1996 *Archeologiczne badania naziemne na reliktach przyczółka mostu zachodniego (tzw. „poznańskiego”) na Ostrowie Lednickim — Rybitwy stan. 12*, „*Studia Lednickie*”, t. 4, s. 247-260.

ŁOŚIŃSKI W.

- 1996 *Menkendorf – typ ceramiki*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, red. A. Gąsiorowski, G. Labuda, A. Wędzki, t. 7, cz. 2: Suplement A-C, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 435-439.

ŁOŚIŃSKI W., ROGOSZ R.

- 1983 *Zasady klasyfikacji i schemat taksonomiczny ceramiki*, [w:] *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, red. E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 202-226.

ŁOŚIŃSKI W., ROGOSZ R.

- 1986 *Metody synchronizacji warstw kulturowych wczesnośredniowiecznych obiektów wielowarstwowych na podstawie analizy ceramiki ze Szczecina*, [w:] *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*, Warszawa, s. 7-50.

NIESIOŁOWSKA A., PERZYŃSKA M., ŻAK J.

- 1960 *Badania na posesji Ostrów Tumski 13 w latach 1950-1953*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, red. W. Hensel, t. 2, Wrocław-Warszawa, s. 67-219.

OLCZAK J.

- 1999 *Nowe materiały do dziejów użytkowania szkła na ziemiach polskich (część 3)*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici*”, *Archeologia*, t. 27, *Archeologia szkła*, t. 8, s. 3-52.

PAWLAK E., PAWLAK P.

- 2005 *Badania archeologiczne na Zagórzu w Poznaniu w 1995 roku*, [w:] *Poznań we wczesnym średniowieczu*, red. H. Kóčka-Krenz, t. 5, Poznań, s. 129-145.

PAWŁAK E., PAWŁAK P.

2008a *Osiedla wczesnośredniowieczne w Markowicach pod Poznaniem wraz z pozostałościami osadnictwa pradziejowego*, Poznań.

PAWŁAK E., PAWŁAK P.

2008b *Pradziejowe i wczesnośredniowieczne pozostałości osadnictwa na stanowisku 24 w Brońsku, gmina Śmigiel*, [w:] *Ad Oderam fluvium. Księga dedykowana pamięci Edwarda Dąbrowskiego*, red. B. Gruszka, Zielona Góra, s. 211-240.

PAWŁAK E., PAWŁAK P.

2013 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na stanowisku 10 w Sulechowie*, [w:] *Obwodnica Sulechowa, woj. lubuskie, tom 1: Badania archeologiczne na stanowiskach 10, 25, 26, 28*, red. B. Gruszka, A. Jaszewska, S. Kałagate, Zielona Góra, s. 33-168.

PAWŁAK E., PAWŁAK P.

2019a *Osada przygodowa na stanowisku 2 w Dąbrówce*, [w:] *Dwa grody nad Wirynką. Dąbrówka, stanowiska 1 i 2, woj. wielkopolskie*, red. M. Szmyt, P. Pawlak, *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 25, Poznań, s. 147-154.

PAWŁAK E., PAWŁAK P.

2019b *Charakterystyka ceramiki wczesnośredniowiecznej na stanowisku 2 w Dąbrówce*, [w:] *Dwa grody nad Wirynką. Dąbrówka, stanowiska 1 i 2, woj. wielkopolskie*, red. M. Szmyt, P. Pawlak, *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 25, Poznań, s. 173-324.

PAWŁAK E., PAWŁAK P.

2019c *Chronologia zespołu osadniczego na stanowisku 2 w Dąbrówce*, [w:] *Dwa grody nad Wirynką. Dąbrówka, stanowiska 1 i 2, woj. wielkopolskie*, red. M. Szmyt, P. Pawlak, *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 25, Poznań, s. 478-490.

PAWŁAK E., PAWŁAK P., MAKOWIECKA M., MAKOWIECKI D., MILECKA K., RENNWANZ J.

2024 *Studnia z Dąbrówki koło Poznania. Nowe źródła do badań nad początkami osadnictwa grodowego w Wielkopolsce*, „*Slavia Antiqua*”, t. 65, s. 47-93.

PAWŁAK P.

2024 *Najstarsza wczesnośredniowieczna ceramika z terenu Wielkopolski w świetle nowszych badań nad początkami kultury wczesnosłowiańskiej*, [w:] *Ceramika wczesnośredniowieczna w Polsce. Stan i potrzeby badań*, red. A. Janowski, M. Dworaczek, B. Gruszka, Szczecin, s. 245-302.

PELCZAR S.

2013 *Władysław Odonic. Księżę wielkopolski, wygnaniec i protektor Kościoła (ok. 1193-1239)*, Kraków.

PIECZYŃSKI Z.

1963 *Materiały z warstw przedsakralnych odsłoniętych w katedrze poznańskiej w latach 1951-1956*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, t. 13 (1962), s. 246-288.

RAJEWSKI Z.A.

1937 *Wielkopolskie cmentarzyska rzędowe okresu wczesnodziejowego*, „*Przegląd Archeologiczny*”, t. 6, R. 19, z. 1 (1937), s. 28-85.

ROGOSZ R.

1983 *Obróbka i zastosowanie żelaza*, [w:] *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, red. E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 262-267.

ROMANOWICZ P.

2016 *Zabawa w średniowiecznym mieście. Studium archeologiczne z miast południowego Bałtyku*. Szczecin.

RÓŻAŃSKI A., PIETRZAK S.

2012 *Studia i materiały nad najdawniejszymi dziejami równiny gorzowskiej. Wczesne Średniowiecze*, „Poznańskie Studia Archeologiczne”, t. 5, Poznań.

RZEŹNIK P.

1995 *Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X-XI wieku*, Prace Komisji Archeologicznej PTPN. Wydział Historii i Nauk Społecznych, t. 14, Poznań.

SCHULDT E.

1956 *Die slawische Keramik in Mecklenburg*, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, t. 5, Berlin.

SCHULDT E.

1964 *Slawische Töpferei in Mecklenburg*, Schwerin.

SZAFRAŃSKI W.

1961 *Wyniki badań archeologicznych w Biskupinie, pow. Żnin, na stanowisku 6*, [w:] *Z badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem wiejskim w Biskupinie*, red. W. i Z. Szafrąscy, Wrocław, s. 7-144.

TABAKA A., ZAMELSKA-MONCZAK K.

2011 *Wczesne średniowiecze*, [w:] *Materiały do wczesnych pradziejów Zachodniej Wielkopolski. Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Lubrzy*, red. J. Kabaciński, I. Sobkowiak-Tabaka, Poznań, s. 443-716.

TESKE G.

2005 *Golina – wczesnośredniowieczny gród wielkopolski na Wysoczyźnie Kaliskiej*, „Archaeologia Historica Polona”, t. 15 (2), s. 27-41.

WRZESIŃSKA A., WRZESIŃSKI J.

2003 *Przedmioty z kości i poroża w grobach wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach*, [w:] *Res et fontes. Księga jubileuszowa Dr. Eugeniusza Cnotliwego*, red. T. Galiński, E. Wilgocki, Szczecin, s. 241-256.

WRZESIŃSKA A., WRZESIŃSKI J.

2021 *Antropologia grobów ciałopalnych cmentarzyska Dziekanowice 22*, „Slavia Antiqua”, t. 62, s. 171-191.

WRZESIŃSKI J.

2000 *Theutonici fundas cum lapidibus rotabant – proca broń zapoznana*, „Studia Lednickie”, t. 6, s. 125-139.

WRZESIŃSKI J.

2022 *Zmarli i ich groby na cmentarzysku w Dziekanowicach*, [w:] *Mortui vivent obligant. Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Dziekanowicach*, red.

- J. Wrzesiński, Biblioteka Studiów Lednickich, t.42, Seria B1.Fontes, t. 11, Lednica, s. 45-232.
- WRZESIŃSCY A. I J.
1993 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, woj. poznańskie, stan. 22 – sezon badawczy 1992*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 2, s. 157-184.
- ZAMELSKA K.
1995 *Grodzisko w Poniecu (stanowisko 1), woj. leszczyńskie*, [w:] *Z badań nad osadnictwem Wielkopolski południowej*, red. Z. Kurnatowska, Poznań, s. 9-82.
- ZAMELSKA-MONCZAK K.
2019 *Wczesnośredniowieczne poziomy osadnicze we wnętrzu grodu (G I – G VII)*, [w:] *Santok. Strażnica i klucz Królestwa Polskiego. Wyniki badań z lat 1958-1965*, red. K. Zamelska-Monczak, *Origines Polonorum*, t. 13, Warszawa, s. 71-108.
- ZIENTARA B.
1997 *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa.

At the Beginning of the Early Medieval Settlement Complex in Biechowo, Miłosław County. Recent excavation findings

S u m m a r y

Biechowo is a town associated primarily with a stronghold from the period of the Polish state and a castellany. The former administrative centre was located in the southern part of the oldest Piast patrimony, only 15 kilometres from the strongholds in Giecz and Grzybowo. The stronghold occupied a peninsula with a diameter of about 170 m, cutting into the valley from the east. The embankment in its eastern part is known to have been built later and has been connected with the Doliwa family residence since the 14th century.

The main feature of the local landscape is the Biechowski Canal valley, which, until the 19th century, before land improvement works began, spread out to form Lake Sitkowiec in the vicinity of the settlement (Fig. 1.1). The favourable geographical conditions were conducive to settlement, which was concentrated on the eastern side of the valley, in an area where the terrain rises to form small hills (Fig. 1.2). Numerous sites located here attest to prehistoric and early medieval settlement.

The article is devoted to the results of archaeological research conducted in a settlement located on the eastern slope of the valley, only 160 m from the peninsula. In an area of approximately 2.1 acres, relics of settlements from the Lusatian, Przeworsk, and early medieval cultures were identified (a total of 23 objects). However, in our work we focus on the 10th-century stage of settlement, which seems particularly interesting in the context of the dating of the local settlement centre, concentrated around the stronghold.

During the research, 18 early medieval objects, 743 pottery fragments, 165 animal bones, 121 fragments of drying pans, 4 lumps of clay, a bone frame, 3 iron objects, a lead object, and a stone ball were recorded. In addition to 13 objects reliably dated with historical material, the study included 4 small post holes and a single object, preserved only in the foot part, which was visible as a concentration of dark brown humus. There are no remains of residential

buildings in the complex of early medieval structures, so it can be assumed that the work was conducted in the homestead area of the settlement, located away from the houses. Only in a few cases can their original function be identified on the basis of their characteristic shape or filling. These include structures: 4, 7-8, and 14 (post holes), 10 (hearth), 16 (kiln), 17 (tar distillery?), and 20 and 21 (ditches). Despite their unattractive appearance, both ditches are of particular interest. Their connection with the limitation of the settlement area seems all the more likely given that the research site was located on the northern edge of a promontory slightly protruding into the valley. Located parallel to each other at a distance of 2.4-2.6 m, perpendicular to the slope, the objects may have been relics of devices that changed their range as the homestead space was developed.

The historical material consisted mainly of pottery fragments, obtained predominantly from the kiln fill, from layers associated with the first phase of its use (a few were excavated from the upper, more recent part). The collection was divided into three techno-stylistic groups: vessels made entirely by hand (which accounted for 0.27%), partially slow-wheel turned (88.06%), and entirely slow-wheel turned (11.67%). Within the second category, following the example of older studies by other authors, categories *a* and *b* were additionally distinguished, taking into account the characteristics of the raw material used to mould the vessels and the method of surface treatment. Completely hand-moulded pottery is represented by only one fragment of a spout. The second category, comprising 332 taxonomic units (including 5 vessels with full or partial reconstruction of the form; Figs. 14.3, 15.1, 15.7, 16.8, 17.5, 18.3-4, 19.1). The analysis drew attention to the wide range of the vessel coating zone, sometimes also covering the lower parts of the bellies (below their bend). The percentage of decorated pottery for partially slow-wheel turned materials is 10.84%. Engraved motifs made with a graver or a multi-toothed comb predominate (Figs. 14-19).

The third category includes 44 fragments of completely slow-wheel turned vessels. All of them are pots, mostly with an S-shaped cross-section of the wall. Thirty-three fragments feature engraved or pricked ornamentation, sometimes covering significant areas of the vessels (e.g., Figs. 16.1, 16.9, 17.3). Vessels in this category refer to ceramics classified by Zofia Hilczyńska [1967: 123-139] as group D, separated for ceramic sets from south-western Greater Poland.

A unique discovery constitutes fragments of drying pans used for drying and roasting plant seeds, most of which come from the fill of structure 16 (117 out of 121 fragments). With the exception of a few individual pieces, we are dealing with the remains of a single container. Despite the very large number of fragments, it proved impossible to reconstruct even larger parts (Figs. 21-22).

In addition to the ceramics, clay lumps, and animal bones, 10 items made of other materials were obtained: a frame made of antlers, 2 iron objects, a stone ball, and a lead smelted piece (from the fillings of objects 17 and 21), as well as a knife, a nail, a rod, or a nail, and two unidentified iron objects (Figs. 17.6-7, 18.1, 18.5, 19.4-5).

On the basis of the characteristics of the obtained movable material, primarily ceramics, it can be concluded that the discovered fragment of the settlement in Biechowo functioned in the second and possibly at the beginning of the third quarter of the 10th century.

Site 18 in Biechowo should be referred to the main settlement centre in this area, i.e., the stronghold, the remains of which are located about 160 m from the area of our fieldwork. In written sources, it is known primarily as a castellany (*territorio Beccoviensi*), which played a particularly important role during the battles between Władysław Odonic and Henryk Brodaty in 1233-1234.

The difference between the pottery from the stronghold area, illustrations of which were included in a publication from the mid-20th century [Hensel 1950, fig. 19], and the collection of pottery fragments obtained during surface surveys conducted in the 1990s is noteworthy. More recent research has yielded only fully coated pottery, linked to the 11th-13th centuries and later [Grygiel, Jurek 1996]. When looking for an explanation for this surprising discrepancy, it is worth remembering that during the removal of the mound, which was spread over the settlement, levelling the courtyard, the historical material was also scattered along with the masses of earth. Naturally, it is the younger pottery that remains in the humus, distorting the picture of the settlement that functioned here.

The ambiguous nature of the ceramic sources is reinforced by the analysis of aerial photographs. The characteristic arrangement of plant markers is difficult to interpret other than as a representation of the destroyed ramparts of the stronghold and the craft settlement. It should be emphasised that in previous studies devoted to this site, its two-part form was not noticed.

The importance of Biechowo in Piast times may be confirmed by the presence of the Church of St. Peter and St. Paul, believed to date back to the early Middle Ages (11th century?), and a row cemetery located probably east of the settlement, where skeletons with grave goods were discovered (pottery, an iron knife, clay spindle whorls, beads, fragments of iron tools and an iron sword, as well as fragments of iron fittings from a wooden bucket). This picture is complemented by information about human bones found within the settlement. In the vicinity of Biechowo, there are relics of numerous early medieval settlements.

The existence of a stronghold with a settlement in the heart of the oldest Piast patrimony would require a different approach to the Biechowo settlement complex. Perhaps the first stronghold in Biechowo should be sought much earlier. The presence of settlements dating back to the second quarter of the 10th century may be a reason to look for the possible origins of the stronghold at that time.

Translated by Marta Koszko

otrzymano (received): 07.10.2025; zrecenzowano (revised): 26.10.2025; zaakceptowano (accepted): 04.11.2025

mgr Ewa Pawlak

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Wczesnopiastowska Rezydencja na Ostrowie Lednickim

Dzieskanowice 32, 62-261 Lednogóra

ewa.pawlak@lednica.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-4462-3763>

mgr Paweł Pawlak

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Wczesnopiastowska Rezydencja na Ostrowie Lednickim

Dzieskanowice 32, 62-261 Lednogóra

pawel.pawlak@lednica.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-0462-6580>